

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “АНГЕЛ КЪНЧЕВ”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 57, book 11.1
Silistra Branch
of the University of Ruse

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 57, серия 11.1
Филиал Силистра
на Русенския университет

Ruse
Русе
2018

Volume 57 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'18, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 11.1 contains papers reported in the Silistra Branch of the University of Ruse.

Book	Code	Faculty and Section
Silistra Branch of the University of Ruse		
11	FRI-110-1-LLIE(S)	Linguistics; Literature; Issues of Education
	FRI-216-1-NTS(S)	Natural and Technical Sciences
11.1	THURS-SSS-LTLH(S)	Linguistics, Theory of Literature and History
	THURS -SSS-NSMTS(S)	Natural Sciences, Mathematics and Technical Sciences

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Velizara Pencheva, PhD,**
University of Ruse, Bulgaria
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes,**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen,**
University of Turkey, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta,**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms,**
DePauw University, USA
- **Prof. Ismo Hakala, PhD,**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Dr. Artur Jutman,**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimír Tvarozek, PhD,**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Doc. Ing. Zuzana Palkova, PhD,**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD,**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Assoc. Prof. Behiç TEKİN, PhD,**
EGE University, Izmir, Turkey,
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.,**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Dr. Cătălin POPA,**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović,**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ,**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD,**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčil Vojvodić PhD,**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbi
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD,**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada,**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin,**
Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Konya, Turkey
- **Assoc. Prof. Erika Gyöngyösi Wiersum, PhD,**
Eszterházy Károly University, Comenius Campus in Sárospatak, Institute of Real Sciences, Sárospatak, Hungary
- **Anna Klimentova, PhD,**
Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc,**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia

- **Prof. Aleksander Valentinov Sladkowski, DSc,**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Pether Shulte, PhD,**
Institute for European Affairs (INEA), Dusseldorf, Germany
- **Prof. Aslitdin Nizamov, DSc., PhD,**
Bukhara Engineering-Technological Institute, Bukhara, Uzbekistan
- **Prof. Marina Sheresheva, PhD,**
Lomonosov Moscow State University, Russia
- **Prof. Erik Dahlquist, PhD,**
Mälardalen University, Sweden
- **Prof. Erik Lindhult, PhD,**
Mälardalen University, Sweden
- **Prof. Annika Kunnasvirta, PhD,**
Turku University of Applied Sciences, Finland
- **Prof. Walter Leal, Dr. (mult.) Dr.h.c. (mult.),**
Hamburg University of Applied Sciences, Germany
- **Prof. Dr. Gerhard Fiolka,**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD,**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Bruggen,**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Nino Žganec,**
President of European Association of Schools of Social Work, Assoc. Prof. at the Department of Social Work,
University of Zagreb, Croatia
- **Prof. Violeta Jotova,**
Направление „Педиатрия“ в УМБАЛ „Св. Марина“ – Варна, България
- **Assoc. Prof. Tanya Timeva, MD, PhD,**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies "Acad. A. Balevski" with Hydroaerodynamics centre
– BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD,**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD,**
National University of Food Technologies, Kiev, Ukraine
- **Assoc. Prof. Olexandr Zaichuk, DSc,**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc,**
Samara University, Russia
- **Doc. Dr. Tatiana Strokovskaya,**
International University of Nature "Dubna", Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirow,**
Maria Curie-Skłodowska University of Lublin, Poland
- **Prof. Papken Ehasar Hovsepian,**
Sheffield Hallam University, Sheffield, UK
- **Assoc. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD,**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD,**
University of Portsmouth School of Engineering, UK

- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD,**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD,**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc,**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Dr. Gabriel Negreanu,**
University Politehnica of Bucharest, Romania

ORGANISING COMMITTEE

- ♦ **ORGANIZED BY: University of Ruse (UR) and Union of Scientists (US) - Ruse**
- ♦ **ORGANISING COMMITTEE:**
 - **Chairpersons:**
COR. MEM Prof. Hristo Beloev, DTSc – Rector of UR, Chairperson of US - Ruse
 - **Scientific Secretary:**
Prof. Diana Antonova PhD, Vice-Rector Research,
dantonova@uni-ruse.bg, 082/888 249
- ♦ **MEMBERS:**
Assoc. Prof. Kaloyan Stoyanov, PhD
Assoc. prof.Velina Bozduganova, PhD,
Assoc. Prof. Kiril Sirakov, PhD,
Assoc. Prof. Milko Marinov, PhD,
Pr. Assist. Elena Ivanova, PhD,
Assoc. Prof. Simeon Iliev, PhD,
Assoc. Prof. Pavel Vitliemov, PhD,
Assoc. Prof. Mimi Kornazheva, PhD,
Boryana Stancheva, PhD,
Prof. Vladimir Chukov, DESc,
Pr. Assist. Krasimir Koev, PhD,
Prof. Juliana Popova, PhD,
Pr. Assist. Hristina Sokolova, PhD,
Pr. Assist. Magdalena Andreeva, PhD,
Assoc. Prof. Emilia Velikova, PhD,
Assoc.prof.Bagryana Ilieva, PhD,
Pr. Assist. Reneta Zlateva, PhD,
Pr. Assist. Velislava Doneva, PhD,
Assoc. Prof. Stefka Mindova,
Assoc.prof. Sasho Nunev, PhD,
Assoc. Prof. Despina Georgieva, PhD,
Pr. Assist. Vanya Panteleeva, PhD,
Assoc. Prof. Emil Trifonov, PhD,
Assoc. Prof. Galina Lecheva, PhD;
Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD;
Assoc. Prof. Tsvetan Dimitrov, PgD,
Assoc. Prof. Nastya Ivanova, PhD,

◆ **REVIEWERS:**

Assoc. Prof. Galina Krumova, PhD

Assist. Prof. Evgenia Deneva, PhD

Assoc.Prof. Asya Veleva, PhD

Assoc. Prof. Mira Dushkova, PhD

LINGUISTICS, THEORY OF LITERATURE AND HISTORY

Content

1. THURS-SSS-LTLH(S)-01	9
The Everyday Life of the Bulgarians at the End of IX - the Beginning of X Century	
<i>Mariya Tomova-Mihneva, Assoc. Prof. Todorka Georgieva, PSc</i>	
2. THURS-SSS-LTLH(S)-02	16
The Laurel Grigor Parlichev	
<i>Silvia Jekova, Assoc. Prof. Galina Lecheva, PhD</i>	
3. THURS-SSS-LTLH(S)-03	22
Stoyan Mihailovski's Moral Messages	
<i>Vyara Zhekova, Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD</i>	
4. THURS-SSS-LTLH(S)-04	26
The Freedom and the Violence in the Novel "Wolf Hunt" by Ivailo Petrov	
<i>Neli Cheshmedzhieva, Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD</i>	
5. THURS-SSS-LTLH(S)-05	30
Are Dead Tongues Dead	
<i>Plamena Yankova, Assoc. Prof. Todorka Georgieva, PSc</i>	
6. THURS-SSS-LTLH(S)-06	33
The Written Monuments of Medieval Bulgaria	
<i>Elka Stoyanova, Assoc. Prof. Todorka Georgieva, PSc</i>	

NATURAL SCIENCES, MATHEMATICS AND TECHNICAL SCIENCES

Content

1. THURS -SSS-NSMTS(S)-01	37
The Everyday Life of the Bulgarians at the End of IX - The Beginning of X Century	
<i>Galina Dimitrova, Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD</i>	
2. THURS -SSS-NSMTS(S)-02	43
Heat Transfer by Radiation	
<i>Galina Dimitrova, Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD</i>	
3. THURS -SSS-NSMTS(S)-03	49
The Phenomenon "Convection"	
<i>Kalinka Spasova, Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD</i>	
4. THURS -SSS-NSMTS(S)-04	54
For the Expansion of the Bodies and Their Application in the Household, the Technique, the Natur	
<i>Kalinka Spasova, Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD</i>	

THE EVERYDAY LIFE OF THE BULGARIANS
AT THE END OF IX – THE BEGINNING OF X CENTURY

Mariya Tomova-Mihneva – PhD Students

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: + 3598 98 65 69 92

E-mail: tomova_maria@abv.bg

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, PSc

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: +359 88 780 0271

E-mail: knodor@abv.bg

Abstract: *The report examines the initial stage of the development of the Christian culture in Medieval Bulgaria. Examined are the appeared at the end of IX – the beginning of X century written records that preserve the ‘materialised memory’ of the new Christian cultural model and testify to its most attribute characteristics – dynamic growth in all areas of socio-economic life, blooming literature, high literacy and enlightenment development.*

Keywords: *Medieval Bulgaria, the new Christian cultural model, Zlatostruy*

ВЪВЕДЕНИЕ

Библията възприема труда като съзидателна творческа дейност, която е задължителна за всеки човек и трябва да се осъществява според четвъртата Божия заповед: „Шест дена работи, и върши в тях всичките си работи; а седмият ден е събота на Господа” (Изх. 20: 9-10), и заповедта за милосърдие и състрадание към бедните: „Шест години сей земята си и събирай плодовете ѝ, а на седмата я оставяй да си почине, за да се хранят сиромасите от твоя народ, а с останалото след тях да се хранят полските зверове; тъй прави и с лозето си и с маслините си” (Изх. 23: 10-11). Божиите изисквания лягат в основите на християнското разбиране за физическия и духовния труд като нещо добро, осмислящо и направляващо живота, и което ап. Павел издига в морално задължение на всекиго: „който не иска да се труди, не бива и да яде” (II Сол. 3: 10).

Виждането, че трудът е съществен елемент от човешкото битие, стои в устоите и на мъдрата и далновидна политика на средновековните български владетели и води до бърз напредък в материалната и духовната сфера. Центрове на подема стават българските столици Плиска и Преслав, главните градове на областите и манастирите. За забележителните успехи на Симеоновата епоха, за великолепието на българската архитектура, строителство, каменоделство, приложни занаяти и т. н. съдим от археологическите находки по нашите земи. Откритите закопчалки към подвързии на книги, прибори за хранене и произведения на златарските ателиета като двустранната огърлица с разноцветен емайл, плочките от диадема, обеците, копчетата и апликациите от Преславското съкровище и др., се отличават с великолепна изработка, с прилагане на скъпа ювелирна техника и с употребата на бисери, скъпоценни и полускъпоценни камъни – изумруди, аметисти, планински кристал и др. [1]. Цялото това великолепие е дело на сръчните майстори, изпълняващи поръчки от владетеля и от приближените му боляри и сановници.

За динамичния растеж във всички области на общественно-икономическия живот, за разцвета на книжнината и просвещението, за високата грамотност в края на IX – нач. на X в. от първа ръка свидетелстват чуждите и домашните писмени паметници. Т. напр. текстовете на *Златоструй* изобразяват работния процес, присъщ на различни професии, разкриват настроенията и чувствата на работещите или изпяват своеобразен химн на труда. Разказвайки

за хора, живели на различни места в различно време, сборникът косвено запознава своите читатели с историята на човешките дейности, с развитието на професиите и занаятите, с произтичащото от тях класово деление на обществото, с човешките взаимоотношения, породени в процеса на трудовото производство и размяната на стоки. Ето защо в настоящето изложение ще спрем своето внимание върху картината на всекидневния живот на средновековния българин такава, каквата я описват преводните и оригиналните произведения в състава на *Златоструй* от XII век.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Макар и не в систематизиран вид, словата съдържат сведения и оценка за труда на земеделеца, скотовъдещия и занаятчията; за местата, където се извършват различните трудови дейности (тържището, ковачницата, бояджийницата, мината, нивата, позорището и др.); за опасностите, на които са изложени воинът, строителят, морякът, миньорът; за недояждането и недоспиването като част от ежедневието на работника; за лошия и алчен господар и т.н. Малко са упражняваните професии, които са обект на неодобрение заради езическото си потекло или защото са поставени извън закона. Такива са занятията на влѣхвите, баячките, скомрахиите, крадците и разбойниците. Но трудът на останалите, независимо дали работят в дома на своя господар като готвачи, тъкачки и предачки; дали се трудят на полето като орачи, ратаи, лозари и скотовъдци или са лекари, книжовници, войници, шивачи, строители, търговци, ковачи, златари; дали бродят по морската шир като кормчии и гребци, или изкарват прехраната си като рибари, ловци и звероукротители, е представен като усърден, съзидателен и достоен за уважение. В преводните и оригиналните слова са употребени над 80 съществителни имена и словосъчетания със значение *професия, постоянно занятие, титла, чин, звание*, срв. *земельный дѣлатель, наемникъ, работникъ, ратаи, пасторъхъ, пасторъшъ, пастыръ, польщина* (от областта на земеделието); *ловыць, рыбаръ, рыбитель* (от областта на лова и риболова); *вежаръ, влѣхъ, вратаръ, врауъ, гостиньникъ, жьрыць, зиждатель, златаръ, копахъ, крѣуни, крѣульмьникъ, коузынь, кѣнигѣуни, кѣнижьникъ, лихонь, мьитаръ, мьитоимь, пѣстьникъ, сокауни, строитель, оустъмошьвьць, оучитель, хлѣваръ, цѣлитель, чародѣиць* (от областта на занаятите и различните професии); *гребець, коравльникъ, крѣмьуни, коупць* (от областта на търговията и корабоплаването); *ворьць, игрьць, пласць, пѣвьць, пѣснописць, пѣснотворъ, скомрахъ, смѣхотворьць, тризнаникъ* (от областта на спорта и развлеченията); *воинъ, оминъ, ратъникъ, сътъникъ* (от областта на военното дело); *зѣлодѣи, прѣстѣпникъ, разконникъ, татъ* (професии извън закона). Немалко са посочените владетелски титли и църковни длъжности, напр.: *коларинъ, властель, вельможъ, властелинъ, вождъ, воєвода, кesarъ, кѣназъ, научальникъ, съпрѣстольникъ, фараонъ, цѣсаръ, єпархъ; архієрей, дѣконъ, попъ, свѣщеникъ, црѣкѣвьникъ, чрьньць, єпископъ* и др. Някои професии и занаяти не са пряко назовани, а са предадени описателно, напр. тъкачките, предачките, резбарите, шиещите тенти, бояджиите, звероукротителите, водачите на ловни кучета и др.

Споменати са редица елементи от ежедневието на средновековния човек, свързани с дома и неговото обзавеждане, осветлението, храните и напитките, със суровините за производство (напр. руда), в т. ч. и някои метали (олово, злато, сребро, живак) и др., употребени са десетки наименования на предмети от човешкия бит, доказващи съществуването на добре развити производствени отношения: *сечива (вельюуѣтъ, лопата, млатъ, рало, чеканъ, ждица); оръжия (копие, мечъ, сабля, тоуль стрѣлы, щитъ);* постройки, в т.ч. и временни (*главатица, витальница, гостиньница, житъница, крѣуинница, крѣульмьница, обитѣльница, пещьница, ризьница, сынъ ‘отбранителна кула’, тента, тьмьница, храмъ, храмина, хъжица, чрьвьильница, чрьтогъ*); съдове (*златънь съсѣдъ, крѣуажьць, паница, стѣклѣница* [2], *оумывальница, чаша*); изделия за осветление (*свѣща, свѣтильница, тѣкавица*); мебели (*ковѣужьць, ковѣуѣтъ, одръ слоновъ*); дрехи и обувки (*багрѣница, брауина, одѣниє, порфира, риза,*

ржка, сапогъ); украшения (висиръ, гривна, монисто, окръжъ, пръстънъ) и др. [3]. Социалният статус през Средновековието предполага носенето на дрехи в определен цвят. Докато пурпурно-лилавият цвят е запазен за владетелските одежди, черното и бялото са отредени за духовенството и монашеството. Дрехите на високопоставените представители на населението са били в по-ярки багри, както свидетелстват запазените миниатюри [4], а простолюдието се е обличало в бели дрехи или в боядисани с естествени багрила в кафяво и бежово дрехи [5].

Всеки физически труд има и духовно измерение. Той носи удовлетворение на хората, в резултат на него човек се усъвършенства в различни посоки – физическа, социална, духовна. Стремехът към придобиване на различни умения или усвояване тънкостите на даден занаят стои в основата на човешкото благополучие и на обществения просперитет, затова в словата на *Златоструй* е високо оценен. Т. напр. лозарят „не смее да се заеме” с работата, ако първо не се е обучил добре: вижъ ко како ти зѣмльнѣи дѣлатель. не съмѣють приати сѣ по виноградѣ. аще първѣю не окоуитъ сѣ дѣлоу томоу (39г). Ако воините са добре обучени и строени, военачалникът им лесно би ги повел на битка, а когато гребците в кораба са единомислени, този, който стои на кърмата, лесно ще го управлява” (32в-г). Затова морякът трябва да бъде не само здрав и силен физически, но и да овладее веслото: оу не ко юста дѣла гребѣца хытра. неже тъма гроука народа. ти ко и корабль погроузѣтъ ‘по-добре двама искусни гребци, отколкото безброй неумел народ, който ще потопи кораба’ (35в). Така и воинът, преминащ през обучение, става по-безстрашен в битки; спортистът, често излизащ да тренира на стадиона, бива по-издръжлив и ловък, а лечителят, който редовно се съветва със своя учител, усвоява повече знания и става по-искусен: воинъ на окоуцаниѣ грѣдѣи крѣплии боудеть. тризньникъ часто исходѣ на тризноу хытрѣи боудеть. цѣлитель часто ходѣ къ оучителю. по истинѣ хытрѣи боудеть. и множае привѣкнеть (38б).

Като достойни за похвала се възприемат упоритостта, постоянството и търпението, с което работещите изкарват прехраната на своите семейства, а робите вършат отредената им работа или задоволяват капризите на своите господари. Така рибарите хвърлят повторно мрежите след неуспешен улов и после всички се нахранват до насита: рыбари многашдѣ не оуловиша вѣнѣтавѣше послѣже же вѣвѣргѣше все ѣша (158г), а ловецът, макар принуден дълго да преследва дивеча из планините и горите, накрая се прибира доволен след ловитба: ловѣць поноудивѣтъ сѣ на ловитвоу. югда горы изискавѣ. и върхы лѣсъныа и частыа исходивѣ въ свѣтлоу и многоу прѣдѣтъ ловитвоу. да ѣльма прѣобрѣтениа ради ловитва люба юсть ловѣциимъ. и сладѣка того дѣла троудѣ бѣвають (120г). Специални умения трябва да притежава звероукротителят, който успява да подчини на своята воля най-дивите и свирепи безсловесни твари, но това не прави труда му лесен. Той разхожда по пазарищата дресираните лъвове, за да развлича минувачите, но не забравя за опасността, която грози всички, ако животното внезапно се разгневи: не видиши ли иже прѣводатъ лѣвѣ по тѣржищу. како ли тии приобрѣтають. и ююдини соутъ народомъ. имъ и въ бесловеснѣмъ звѣри и лютѣмъ кротость толикоу творатъ. аще ли напрасно разгнѣвають сѣ звѣрь тѣ. то въсѣ ражденѣтъ. и въ вѣдоу вѣлѣзѣтъ водѣ и юго ѣлкѣ (39г). Искусни в дресурата са и гледачите на ловни кучета, които по различни начини постигат пълно подчинение на животните: друзѣи и ѿ пѣхѣ сѣ пекоутъ. и не дають имъ до сыти ѣсти. да боудутъ добръкѣ вѣрзи на вѣжащѣи (114б); пѣсы же толь хытро изоуцѣше. ѣкоже гладѣмъ имъ мѣроуцѣмъ. и въ оустѣхѣ дѣржѣ шѣмъ заѣаць. не ѣсти готовѣ ѣди. нѣ ожидають господина. надѣла сѣ послѣдѣ накѣрмленѣ бѣти (114г).

За труда на земеделеца, какъвто е бил Авраам, в *Златоструй* се говори с особено топло чувство – нивата е място, на което злото не вирее, където няма скверност и пиянство, а житийската суета отстъпва пред силата на чистотата и добротата: авраамъ вѣлѣ вѣ ѣко ѣвлонѣ. и дѣлаа зѣмльноѣ дѣло. ѣто ю такого любѣ села. тоу кольша сѣ добротѣ творѣтъ. нѣсть тоу сквѣрньнаго дѣла видѣти. нѣсть тоу пѣианѣства ни питаниа зѣла. ѿгѣнано ко юсть. нѣсть тѣщаа

славѣ. оугасла бо юсть доброю мѣслию. многотоу добра сияють (376). Но животът на земеделеца е труден: често той залага дрехата си, за да купи семе за посев; предавайки го на земята, той се надява да пожъне онова, което тя ще му роди. Макар да знае от опит, че студ, мраз или зной могат да погубят посятото, ратаят не губи надежда и дълго време чака, бои се и трепери от страх, докато не види как пшеницата му покръва в земята, за да даде изобилен плод: не видите ли ратаи. убо то творѣтъ. ако многышѣды не имѣа сѣмене залагають ризоу свою и възъмлетъ юже хоцетъ. и пороуѣють земли и многышѣды ведрѣмъ или лютѣмъ мразѣмъ ѿидетъ не пожнѣ ниуьсоже. нѣ обауе земли пороуѣють. надѣа сѣ пожати юже оубо землѣ творить (1876); ратаи първѣи днь ждѣтъ и вѣторѣи. и мѣного врѣмѣ ждѣтъ. и оузыритъ вѣнезапоу въсоудѣ житѣ прозабающе (158г); неконѣ и ратаи. югда видить пшеницю непроклѣюще въ земли. конѣ сѣ и трепещетъ. ти югда видить оубо пшеницю доврѣ прозѣ въшю радоуѣтъ сѣ. начатѣкъ бо придоуѣаго сѣмене явлѣють (155а).

Високо ценен в тогавашната епоха е трудът и на лекаря, който е и фармацевт, дозиращ и приготвящ лекарствата, както и учен изследовател, наблюдаващ симптомите на различните болести и установяващ причините, които ги предизвикват. Така благодарение на натрупаните през вековете знания в тази посока нашите предци знаят, че основа на доброто здраве е въздържанието: въздържаниѣ ѿць сѣдравию соуць (132а), а неумереността в яденето и злоупотребата с алкохола предизвикват редица болести: ногоболѣ и главоболѣ и ѿслаблѣния. и гергени. и водѣнѣи троудѣ. и измѣти. и ѿтицаниа. и въсь недоуѣтъ. ѿ пища и ѿ ѿвѣданиа бѣвають (132а-б), както и че под името булемия е известно заболяването, при което болният не може да се насити на храна: язѣ бо воулемия нарицають сѣ ѿ врауь. югда кѣто ядѣ ти не можѣтъ сѣ насытити (170б).

Обичайна медицинска практика през Средновековието е приемането на билкови отвари или налагането на болните места с пластири. Природните лекарствени средства са бивали събирани, приготвяни и дозирани лично от самия лекар, който е наблюдавал отблизо и приема им: многашѣды бо язвынѣи гнѣвають сѣ на врауа не могѣи бѣлынѣи лютѣсти търпѣти. врауь же не ѿстоуѣють нѣ бѣлына кладѣтъ (28а). Практически полезни и днес са насоките как горчивите отвари да се приемат без храна непосредствено преди лягане, за да бъде по-ефикасно тяхното лечебно въздействие: члѣвци бо врѣжающеиимѣ сѣ брашнѣмъ. югда хотѣтъ пити горькаа бѣлына. велѣтъ имѣ врауевѣ не вѣуерѣ въшѣ леци. да за първа бѣлыню покореѣтъ сѣ съ недоуѣтъмъ (132б). В *Слово на Й. Зл. от евангелските и от пророческите тълкувания* (иѡана. зѣла. оуѣ. слѣ. ѿ юѡангельскѣихъ и ѿ инѣхъ оуказаниа ∴) проповедникът засяга и въпроса за различнѣихъ бѣлыни дѣшевынѣихъ, сред които поставя искрената вяра, изповедта, разкаянието и сълзите, които подобно на пластири могат да излекуват греховните „струпеи”: сѣи пластѣырѣ приимѣше строупѣи грѣховнѣи оуврауѣимѣ (28в).

Исторически здравеопазването винаги е разчитало на хуманното отношение, милосърдието и взаимопомощта, на личната отговорност на човека при опазване здравето на самия себе си и на своите близки. Словата в *Златоструй* съдържат важни знания за това, че редовното постене и ограничаването на приетото количество ядене и пиене са главният начин за предотвратяването на заболявания, които биха увредили душата и тялото: не поста нѣ пианѣства. и ѿвѣданиа коати сѣ подѣають (131в-г), неконѣ и врауевѣ глѣтъ. іако ѿ сърищѣнаго състава вѣсгоднѣи бѣвають печали и язѣ (56б), и биха накърнили човешката личностна и обществена реализация. Най-истинското проявление на милосърдието е в областта на здравеопазването и медицината, защото то е антитеза на равнодушието, примирението и злото, противовес на алчността и егоизма, подтик към добротворство.

През Ранното средновековие в България има три групи лекари: 1) лекари духовници; 2) лекари – светски лица и 3) народни лечители. Безвъзмездната грижа за болните е дала основание първите бъдат наречени „безсребърници”, т. е. лекуващи без пари (без сребро). Това

те извършват в изпълнение на Христовата повеля към апостолите: „Болни изцелявайте, прокажени очиствайте, мъртви възкресявайте, бесове изгонвайте. Даром получихте – даром давайте” (Мат. 10: 8). Между светците в православната иконопис се срещат канонизирани образи на лечители и меценати на църквата, които се изиграфисват винаги по двойки, вероятно като продължение на култа към двамата синове на Ескулап, военните лекари Махаон и Подалирий. В българската иконопис има шест двойки врачове безсребреници: Козма и Дамян (1.VII.), Кир и Йоан (31.I.); Пантелеймон (27.VII.) и Ермолай (26.VII.); Сампсон (27.VI.) и Диомид (16.VI.), Мокий и Аникита (12.VIII.); Талалей (20.V.) и Трифон (1.II.) [6]. Патрон на всички лекари е св. апостол и евангелист Лука (18.X.) – лекар и художник, първият иконописец на св. Дева Мария – майката на Иисус Христос.

Важно място в групата на българските лекари – духовни лица заемат светите Седмочисленици и особено св. Климент Охридски. Охридският архиепископ е основоположник на българското образование от университетски тип. Част от учениците му са обучавани на лекарско изкуство, така че той полага основите и на българската медико-педагогика. Занимавайки се с лечението на различни психо-физически дефекти, той фактически е първият български дефектолог (безспорно в сегашния смисъл на думата). Животът и дейността на Климент Охридски го сочат като непосредствен покровител на преподавателите по медицина и по дефектология.

Трудът на някои категории работници е особено тежък, изнурителен и опасен – така миньорите, затворени дълбоко под земята като в тъмница, копаят в мрака златоносна руда: *дрѹгъна же въ роудѹхъ тѣжко стражюща... дѣлающиихъ землию роудьноую. такоже ... въ тъмьницѣ затворени соуть. и въ тъмѣ троужають сѧ* (161б, 173в-г); непрестанна угроза тегне над воина, който може да бъде ранен или да загине в битка: *дрѹгъна же въ ратѹхъ падающа... съмьртѣ приметь ѿ рати; такоже сѧ въ воиѹхъ сѣюу минѣвшю. овѣ мьртѣвѣ видѣти юсть. овѣ гзвѣнѣ* (141г, 161б, 172б); капани крие и занаятът на строителя, защото той може да стане жертва на падане отвисоко: *дрѹгъни же съ града сѣ съпадѣ оумирають* (116в).

Туптящото сърце на градския живот е пазарът, където се извършват всевъзможни производствени и търговски дейности, „банкови” операции, наемане на работна ръка. Златарските и ковашките работилници, които са едновременно и магазини, също се намират тук. Издаваният от хора, животни и инструменти шум е невъобразим, но именно той създава у човека усещането за пълнокръвен живот, за успех и благополучие: *... тѣрѹжницю. идеже въсѣкъ плещѣ. и стѣгнѣмѣ градьнымѣ. идеже мѣногѣ плещѣ и мѣ тежѣ исходѣ щиихъ из града и въходѣ щиихъ вельбоудѣ и мѣшатѣ. и женоуциимѣ вельми криуати къ прѣдѣнїимѣ да ихъ не исперѹтъ. и пакѣ подабѣна юсть къ златаремѣ и кѣруинамѣ. обоюдоу клюканиѣ творѣ щемѣ* (13г). Майсторите занаятчий вероятно са изпълнявали скъпи поръчки от високопоставени лица, за което свидетелства *Златоструй*: *златъна во съсоудѣ чиниши* (32г), като предлаганите изделия несъмнено са били качествени и търсени, изработени според тогавашните техники и образци.

Не е лек трудът и на тези, които прислужват в домовете на богатите – мнозина готвачи „работят с пот на чело”, за да приготвят разнообразни блюда от месото на яребици, гълъби, фазани, жерави, гъски, петли, зайци, елени; едни от слугите се грижат за облеклото и накитите на своя господар, други застилат одъра му от слонова кост, а трети го забавляват с песни и приказки: *раби юго прѣдѣтекоуше мнози. въ браунѣ и въ гривьнахъ златахъ а дрѹззи създа обрѹчи и мониста носѣще... на овѣдѣ же юго слоужьба въ многа. злата и сѣбѣрна. вино много. тетѣра гоуси жеравиѣ. яраби голоуви. коури зѣнци. елени. множество сокауни. работающе и дѣлающе съ потѣмѣ. ини же мнози текоуше. и на прѣстѣхъ блюдо носѣще. ини же махающе съ богазнию. ини же сѣбѣрѣна оумывальница държаще. ини же оукропница дѣмоуше. ини стѣкланица съ виномѣ носѣще. и ти вси троужаахоу сѧ. тѣщаще сѧ единого богатааго чѣрѣво насытити. готѣщаще юмоу и одрѣ слоновѣ. съ прѣтѣкѣнами понѣвами. свильнами макѣками. възлежащю же юмоу и не мѣгѣщю*

оустьноути. друзѣни нозѣ юмоу гладѣтъ ини по ладвиамъ тѣщѣтъ юго. ини бяють юмоу ини гоудуѣтъ юмоу (64б-в).

Голямо е нравственото значение на труда, ето защо не всяка работа е достойна за почит и уважение, особено що се отнася до тъмните дела на разбойниците, незачитащи човешкия живот: съмъртъ прииметъ ѿ разбойника (141г), или до крадците: тати копающа коупища (17а) и отравящите гробове, които причиняват на обществото и неговите членове не само вреди и загуби, но и душевни страдания и скръб: а и мнози соутъ разбойници и татие. и гробѣи ѿкрывающе. и многа зѣла соущѣ испълнь (166б).

На неодобрение се подлага и занаятът на пътуващите артисти и музиканти, които подобно на звероукротителите изнасят пред събралата се публика по пазарищата и градските площи своите представления. В преводните слова на *Златоструй* позорищата и игралищата се споменават и в смисъла на античните театри: ...и смѣхѣтъ нѣи юсть прилагати и грохотание. то или мѣниши позорище соущѣ и игралище... (36б), където професионални актьори (наречени смехотворци и скомрахи) забавляват зрителите, като представят драми, комедии и трагедии. С превода и включването в сборника на тези сведения за театъра като изкуство съставителят, вероятно познаващ произведенията на античната гръцка драматургия, цели разширяване културния хоризонт на читателя. Но същевременно като истински християнин той не пропуска да включи и поясненията на Йоан Златоуст защо тези професии биват отричани: актьорските превъплъщения са езически и непристойни, още повече, че за вярващите е недопустимо да ги гледат, защото няма библейска книга, която да разрешава това. В *Златоструй* се перифразира книга *Второзаконие* 22: 5: „Жена не бива да носи мъжки дрехи, и мъж не бива да се облича в женско облекло: всеки, който прави това, гнусен е пред Господа, твоя Бог”: никакже не велитъ сѧ глаголюти кръстьяноу. а тѣи глаголи кака пакостъ юсть отъ глагола. лютеѣ глаголющѣмъ сладъкомюу горькоу. и полагающемоу тѣмоу свѣтъ. повѣдите нѣи неподобнии ѿ кѣихъ книгъ оуказати можете. тако лѣпо юсть кръстьяноу. творити сѧ образы. цре велиции. и власти славнии. раби и свободнии. оубожи и богати. старии и оунии. кто можетъ ѿ васъ оуказати о сихъ. тако повелѣ сѧ. кръстьяноу гоустѣ или плѣсати. не соутъ бо сѧ кръстьянская нѣ поганьская (Слово на Й. Зл. за това, че заради нас Бог сътвори всичко, и заради нас отдаде своя единствен Син и Го постави отдясно, 7б). В старобългарското по произход *Слово за засухата и за Божиите наказания* се стига още по-далеч в изобличението на езическото потекло на тези професии: скомрахите са определени като слуги на дявола, които не само размиват зрителите със своите шутовски празнотумия, закачки и танци, но, увеличавайки човека в съблазни и хитрости, „го правят враг на Бога”: ѿлкъти врагы боу сътворѣютъ въсѣ кѣими льстѣми. прѣбавляеа нѣи ѿ ба трѣбамѣи и скомрахѣи. и инѣми игръми влѣкѣи къ собѣ. гоуслѣми свирѣламѣи. плѣсании смѣхѣи. поустошѣи лѣжамѣи (128в).

Пак в съгласие с евангелската повеля, че гадаенето и врачуването са дяволско дело, се отхвърля и практиката да се посещават влѣхви и чародейци или да се наемат врачуващи жени, и се възхвалява търсенето на Божията помощ: нѣ помысли моудролюбивѣи женѣи сѧ. не иде къ вѣлхвомѣи. не поустѣи къ чародѣицамѣи. не наа врагующихъ женѣи. окоуающихъ вѣсты. и растѣщихъ стрѣти. нѣ остави дѣлавою дѣтель. и приде къ спсению дѣшѣ нашихъ (177а). Влѣхвите и чародеите биват считани за служители на бесовете и врагове на Бога, което обяснява осъдителното отношение на църквата към тях и особено към прилаганата от тях практика да лекуват болестите посредством вълшебства [7].

Най-силно в словата на *Златоструй* се отрича безделието, което осакатява ума и душата и прави човека враг на другите и на себе си: праздѣнство бо наноситъ на дѣшоу въсѣ коу зѣлоу. сласти врѣдѣи вѣставѣютъ. облечетъ въ ороужіе величаниа и гнѣва. и зависти творитъ. и тѣщюу славоу. и размышлениа зѣлаа приносить покой (35а). И което е по-страшно – покоят, съчетан с неукрепнала вяра, кара човека да се стреми към безметежно битие: присно съпимѣи и праздноуемѣи (20г), и го отклонява от спасителния труд на духовното поприще: „Не бягай от

труда, за да не се лишиш от венеца” (не оубѣган троуда да не лишиши сѧ вѣнѣца, 7г), „погледни как работниците и ратаите, и търговците стават още в полунощ” (посмотри како ти полоунощи вѣстають роуѣнни дѣлатели. и ратаи и коупѣци, 20г), „погледни как ковачите, издигайки над рамо тежкия чук, удрят с него отвисоко сред огън, искри и дим” (смотри како ти. коузньци млатѣмъ колъ тѣжкѣмъ на рамо двигѣ и оударѣ на сѣ вѣсости. огнь искръ и дымѣ. вѣсѣмъ тѣмъ приѣмѣ, 21в-г).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Текстовете на възникналия в края на X – нач. X век старобългарски писмен паметник *Златоструй* съхраняват "материализирания спомен" за началния етап в изграждането на християнската култура в Средновековна България, когато новият християнски културен модел се налага във всички сфери на духовния и материалния живот.

REFERENCES

Dzhingov G. (1960). Za proizvodstvoto na staklo v Srednovekovna Bulgariya. Arheologiya, Book 4., p. 1 – 8. (**Оригинално заглавие:** Джингов Г. За производството на стъкло в Средновековна България. – В: Археология. 1960, кн. 4, с. 1 – 8; Dzhingov G. (1963). Srednovekovna staklarska rabotilnica v Patleya. Izvestiya na Arheologicheskiya institut. Book 16, p. 47 – 63 (**Оригинално заглавие:** Джингов Г. Средновековна стъкларска работилница в Патлейна. – В: Известия на Археологически институт. 1963, кн. 16, с. 47 – 69; Doncheva-Petkova L., Zh. Zlatinova. (1978). Staklarska rabotilnica kray zapadnata krepostna stena v Pliska. Arheologiya, N 4, p. 37 – 48 (**Оригинално заглавие:** Дончева-Петкова Л., Ж. Златинова. Стъкларска работилница край западната крепостна стена в Плиска. – В: Археология, 1978, № 4, с. 37 – 48; Balabanov T. Za nachaloto na stakloobrabotvaneto i stakloproizvodstvoto v Srednovekovna Bulgariya. Preslav, T. 3. Varna, p. 228 – 241 (**Оригинално заглавие:** Балабанов Т. За началото на стъклообработването и стъклопроизводството в Средновековна България. – В: Преслав. Т. 3. Варна, 1983, с. 228 – 241).

Georgieva T. (2000). Leksikata na Zlatostruy ot XII vek (s ogled na leksiko-semsntichnite grupi). Sofiya, s. 76 – 346. (**Оригинално заглавие:** Георгиева Т. Лексиката на Златоструй от XII век (с оглед на лексико-семантичните групи (дисертация, машинопис). София, 2000, с. 76 – 346; Georgieva T. (2013). Starobulgarskoto rechnikovo bogatstvo v Zlatostruy i Tarzhestvenik ot XII vek. Ruse. (**Оригинално заглавие:** Георгиева Т. Старобългарското речниково богатство в Златоструй и Тържественик от XII век. Русе, 2013).

Hrisimov N. M. Petrov (2012). Danni za mazhkoto obleklo ot perioda na Parvoto bulgarsko carstvo. Drinovskiy sbirnik / Drinovski sbornik. T. V. Harkiv - Sofiya, s. 94 – 111. (**Оригинално заглавие:** Хрисимов Н., М. Петров. Данни за мъжкото облекло от периода на Първото българско царство. – В: Дриновський збірник / Дриновски сборник. Т. V. Харків – София, 2012, с. 94 – 111).

Hristov Y. M., N. Hrisimov. Aspects of Everyday Life in the Old-bulgarian Hagiographical Cycle of Stories a Tale of the Iron Cross. – В: Дриновски сборник Том X. София – Харков, 2017, с. 110 – 120).

Mutafov St. Svetcite – pokroviteli na profesiite, socialniya status i zdraveto. **Оригинално заглавие:** Мутафов Ст. Светците – покровители на професиите, социалния статус и здравето. URL: <https://synpress-classic.dveri.bg/18-2002/18-sv-le4iteli.htm> (посетен на 27.04.2018 г., 14.15 ч.).

Totev T. (1993). Preslavskoto sakrovishte. Shumen, p. 14. (**Оригинално заглавие:** Тотев Т. Преславското съкровище. Шумен, 1993, с. 14).

THE LAUREL GRIGOR PARLICHEV

Silvia Jekova – Student

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 87 746 6707
E-mail: Teya_06@mail.bg

Assoc. Prof. Galina Lecheva, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 87 7466 707
E-mail: LechevaG@gmail.com

Abstract: *This report presents a study dedicated to Ohrid's Bulgarians Grigor Parlichev. During the Bulgarian revival he struggled to study Bulgarian language in schools and to serve Slavic worship in the churches.*

In 1860 he participated in a poetry contest dedicated to Homer. Won the first place. That's why he's a laurel. The Material Prize is a scholarship to study in Oxford or Cambridge. Parlichev gives up the prize. She is going to teach Bulgarian children in Ohrid in Bulgarian.

Keywords: *Laurel wreath, Bulgarian Renaissance, Macedonia, Albania, Tirana, Skenderbeg*

ВЪВЕДЕНИЕ

В националната ни традиция битуват изрази като: „Свой сред чужди и чужд сред свои“ и „Никой не е станал пророк в собствения си град“. Вероятно има и други с подобна семантика, но не количеството им е важно за настоящия текст. Години наред мисля, защо българите сме с така „подредена“ народопсихология, че винаги сме нихилистично настроени към СВОЕТО, а на чуждото пеем дитирамби и смятаме, че ТАМ са по-добре, живеят по-лесно и печелят повече. Модерните в последно време социологически проучвания (вече като количествен индикатор) показват на света, че българите се възприемат като най-нещастния народ от Европа.

В средиземноморско-малоазийския субстрат Ренесансът започва по-рано, протича на по-бързи обороти в сравнение с европейския, и приключва с нашествието на османските турци, за да се „възроди“ за поредния си оборот през епохата на Българското възраждане.

Литературата на този период не блести с художествени достойнства, защото авторите ѝ са първо родолюбци, след това политици и предприемачи, а писането на стихове, автобиографии¹, повести и издаването на вестници и списания² е по необходимост – „на ползу РОДУ“!

В името на бъдещите нужди на свободна България Васил Друмев – авторът на първата българска повест „Нещастна фамилия“ е изпратен в Одеса, за да постъпи в Семинарията, а после завършва и Духовната академия. След Освобождението става първият български митрополит на Търновград - Климент Браницки, депутат във Първото велико народно събрание, подписал Търновската конституция.

¹ Автобиографията е жанр, който се ражда през епохата на Ренесанса, за да отрази новото самосъзнание на чореката – т.н. „ренесансов титанизъм. Първото белетристично произведение на възрожденската ни литература, признато за такова от чужди изследователи е „Житие и страдание грешнаго Софрония“ на Врачанския епископ Софроний, което вижда бял свят благодарение на Атанас Нескович под заглавието „Автобиография“.

² Публицистиката възниква като явление в културния живот на Европа през Ренесанса – по точно през епохата на Просвещението.

На ползу РОДУ Раковски пише стихове, а след това в първата си автобиография „Неповинен българин“ ще оцени поетичните си опити като „Аз който не съм роден за то!“ (писането на стихове).

В една одеска кръчма, по вазовски немил и недраг Добри Чинтулов ще съчинява марсилезните си революционни песни, аранжирайки (казано на съвременен език) своя текст към музиката на руските военни маршове, изпълнявани от духовата музика на града.

Зад имената на народните ни будители по българска традиция стоят човешки съдби на хора – нещастни от гледната точка на съвременните социологически проучвания; съдби на хора, които не са искали да умрат „кротки във своето легло“, хора останали чужди за близките си, но превърнали се в знамена-икони за идното поколение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В елинистичния контекст на XIX век **Григор Пърличев** е име непознато за българския обществен живот. Както пише той самият в автобиографията си, нямало кой на младини „да го *отправи за просвета към Русия*“, и отиването му в Атина решава, при развоя на нашата културна ориентация в това време, целия му жизнен път. Пърличев чувства като укор неприспособимостта си към българската книжнина след „дългогодишното и безплодно елинско учение“:

"Какъв българин си ти, когато за гърците си написал непрезрени писания, а за еднородните си ни един ред?"

Той се оказва „свой сред чужди и чужд сред свои“, защото с поемата си „Сердарят“ („*Ἀρματολός*“) достига „*гения на класическия епос*“, а след това – през целия си живот „гони гръцкото влияние от родината си“, без да успее да се реализира като поет или писател на български език. След получаването на лавровия венец в Атина за „*Ἀρματολός*“ той става злополучен преводач на „Илиада“, анахроничен привърженик на общославянски книжовен език, самотник, ясно чувстващ своето непоправимо излизане от потока на Българското възраждане.

Както твърди и самият Григор Пърличев в „Автобиография“, поемата „Сердарят“/„Войводата“ е написана на гръцки език за поетичен конкурс. Получила премията на конкурса тя е отпечатана през 1860 г. На гръцки, поемата има следното заглавие:

"Сердарят", поема от Григорос Ставридис от Охрид; увенчана на поетическото състезание в 1860 г., Атина. 1860."

В края на поемата Пърличев отбелязва:

"Под името Река се разбират около 20 села на североизток от Дебър, населени от горди албанци, които почти единички са учували чиста и непокътната източно-православната вяра, наследена от деди... Мнозина албанци, кога е за данъци, се явяват като турци, а кога е за военна служба, като християни. У мнозина други собствените имена са отомански, а бащините са християнски, а трети, негли по-мирни, тайно са чисти християни, а явно - чисти турци. Те имат и двойни имена: едното се дава от имама с тържество и парад и с него си служат за обществения живот, а другото - от попа, който незабавно се повиква на другата вечер да извърши (преоблечен) кръщелното тайнство скришно." Това име служи за в домашния живот. Тази вавилония царува и при други (религиозни) обреди... Гостоприемни са и верни като никой друг народ. За свещена клетва имат чуждата сол; честни са, крайно свободолюбиви и безстрашни в битките. Приели са мохамеданството, защото само то може да облекчи този свободолюбив народ от тежестта на силното тогава турско господство.

Турският език още остава непознат в Албания. Турци и християни говорят един общ език, албанския, войнствен език, освен по-цивилизованото племе на тоските, които често предпочитат гръцкия език и неговата писменост..."

Оттук и проблемът за националната принадлежност на опоеизирания от Григор Пърличев легендарен герой Кузман. Според стари охридски предання **Кузман е славянин, роден в Дебърца** (местност между Дебър и Охрид). На младини той грабнал някаква мома и побягнал с нея в Старово или Поградец, за да се спаси от гнева на бея. Там Кузман попаднал под влиянието на албанеца Мехмед Али (бей на Старово, подвластен на Джеладин бей и негов приближен) и се прославил заради юначеството си. Десет-петнадесет години по-късно Кузман идва в Охрид начело на чета, състояща се от негови другари от младите години. Задачата му била да **охранява** мирното население от албанските разбойнически шайки или както се изразява Григор Пърличев, да бъде **сердар** (въоръжен християнин, който брани населението от разбойнически нападения). Че действително Кузман е бил славянин, родом от село Върбяни, твърди и Кузман Шапкарев. Славянин е Кузман и по думите на народния певец Ставре Наумов Апостолов, който определя за негово родно място село Сливово.

Особено подробно за съдбата на Кузман разказва Е. Спространов. Според него, забягвайки в арнаутското селище Старово, Кузман си спечелил покровителството на главатаря Мехмед Али и не смеел да се върне назад. След десетина години живот между албанците, Кузман напълно се натурализирал (което вероятно е давало повод на мнозина да го смятат за албанец) и се прочул с храбростта си. Нещо повече, Кузман бил толкова смел и "сърчовен", щото не се побоял да отвлече дори конете на Джеладин бей (полунезависим владетел на Охридско от началото на XIX век, по произход албанец, един от рядко веротърпимите бейове; въпреки редицата притеснения, на които подхвърлял раята, той се постарал да я защити от разбойническите нападения на върлуващите из Охридско дебърски арнаутски шайки).

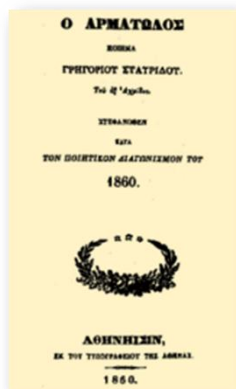
Според преданието Кузман бил "*пара човек*", т.е. дребен, свит и непредставителен. Не само беят, но и всички други както тогава, така и след това му се чудели. Кузман обаче приел възложената задача само с едно условие: беят да му позволи сам да си избере дружина. След това Кузман събрал дружина от 40 човека, въоръжени християни, и ги повел.

Според друга версия Кузман спасява една мома, отвлечена от турци. И понеже момата не можела да остане повече в селото, Кузман я отвел в града. Но тъй като и тук никой не се решавал да се омъжи за нея, като отнета от турски ръце, Джеладин бей и първенците на града решили, че единствено Кузман може да я вземе за жена. И тъй като Кузман имал жена, решили той да се побратими с първата си жена и после свободно да се ожени за освободената от него се селянка.

Кузман живял, още дълго пазил страната от разбойници. Турците обаче не могли да му простят за избитите арнаути и мюсюлмани. И след като не успели с клевети да накарат бея да го накаже, отровили го, вследствие на което Кузман умрял след тригодишно спокойно и тихо боледуване.

Пърличев е познавал преданията и песните за героя Кузман, почти негов съвременник, при това широко известен не само в Охридско, но и в цяла Македония и Западна България, свидетелства и фактът, че авторът разработва именно онези епизоди от биографията на Кузман, които в редица песни са централен епизод.

Безспорен факт е, че завладян от класическата гръцка литература, Пърличев до голяма степен жертва историческата истина и фолклорния първообраз в полза на древногръцките образци. Така например авторът жертва оптимистичния и патриотичен финал на борбата между Кузман и разбойниците в името на класическата трагедийна формула: смъртта на герой, оплакван от цялото население и дори от своите врагове. Избраната форма на повествование - разказ за събитието вместо конкретно развиващо се действие, психологическата характеристика на героя, моментите на благоговение пред героя (дори у враговете), рицарството на албанците, когато в действителност се касае за елементарни разбойнически шайки, също напомнят древногръцките образци.

Поемата "Сердарят" като отражение на истинската, поетична същност на Пърличев, и като външен успех в живота му, е поема с епически качества в омировски стил, написана с класическа простота и ясност, единствена у нас по рода си преди "Кървава песен" на Пенчо Славейков. Поемата има 912 стиха в четиристишни строфи, римувани: а - 15 срички; б - 8 срички; аб - свободен размер.

Пърличев „открадва“ сюжета от една българо-албанска легенда за Кузман Войвода, наричан от турците Скендер Бег. Днес централният площад на столицата на Албания – Тирана се нарича „Скендербег“.

Успешно съчетавайки елементи от българския фолклор и старогръцката епическа традиция, Пърличев разказва историята за народния закрилник Кузман Войвода, който пази охридчани от албанските разбойнически чети; той е „ἀρματολός“, т.е. **християнин, комуто е позволено да носи оръжие, за да брани населението от разбойнически нападения** или както се превежда обикновено - **сердар**. Майка му е идеализиран образ на Пърличевата майка.

Авторът използва характерни за фолклорния епос компоненти – пророческият сън на майката; често използвано е характерното за народната песен сложно отрицателно сравнение в началото. Чрез характерната за българския фолклор композиционна форма разказ в разказ – авторът предава своя разказ за Скендер Бег като слушана и вярно записана песен от сляп просяк, прочут певец, който я пеел, свирейки на двуструнна гусла, така, както елините представят Омир и аедите въобще.

Нешо Бончев – основоположникът на литературната критика през Възраждането, определя „Сердарят“ като „псевдокласически епос“ заради подробно описаното оплакване и погребение на Кузман, убит от албанците, които съобщават каква е била последната битка на героя, отдавайки заедно с майката, годеницата и всички селяни от областта Река (Дебърско) своята скръб и почит към него:

"Писъци се чуват от село Галечник в Река. Какво ли е зло постигнало мало и голямо, та всички са милоно заплакали? Градушка ли побл ниви златокласи? Скакалци ли допаднаха? Или султанът е пратил преди време тежки данъци да сбира? Нито е градушка побл ниви златокласи, нито са скакалци допаднали, нито пък султанът е пратил преди време да събират тежки данъци: гегите убили Кузман капитан, сердарят, юнак над юнаци, и отсега занапред люти разбойници албанци ще тъпчат и оскверняват нашите сенчести планини."

Композиционната рамка - песента за Кузман, е с проста епическа постройка, в която е предпочетен разказът за подвизите пред тяхното непосредствено възпроизвеждане, макар така поемата да е лишена от фабула. Той е епически издържан - спокоен и подробен за едно близко минало, в което изпъква идеализираният образ на героя, съчетал черти на Ахил и Хектор едновременно, в контекста на фолклорния български бит.

Поемата завършва с романтично звучаща картина: тихият гроб на юнака, посещаван нощем от годеницата му, облечена в калугерско расо. годеница.

„Тази картина – пише Н. Бончев, - е най-поетичната част в поемата и открива, бих казал, чистата дарба на автора. Тук вече няма нищо от Хомер, чувствува се едно дълбоко, макар неконкретизирано влияние от народната песен или може би съвпадане, родство с нейния дух и като поезия, и като култ.“

Цялата поема без нейния финал, който не дисхармонира с общото, е пропита от омировски дух: издържана идеализация, благородство на израза, старинност, са нейният

епически свят и награждаването ѝ, въпреки неизбежните съмнения, които е будело съдържанието с българските имена, е една оценка по достойнство на тая художествена творба за нейните "многобройни истински епически хубости" .

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Влиянието на класическата гръцка поезия се отразява още в първия стихотворен опит на новата ни литература - "Одата на Софроний". Това влияние, по-скоро чрез новогръцки, сръбски или руски, е трайно у първите ни стихотворци, представяйки може би най-късния лъжекласицизъм. Освен у Димитър Попски, виждаме го у Георги Пешаков, Сичан Николов, Константин Огнянович и др. Но нито един от тия стихотворци, нито един и от по-късните ни елинисти не успява да създаде художествена творба в класически стил. **Пърличев е единствен. При това не само между стихотворците ни от своето време, а изобщо и у нас.** И до днес нямаме друг пример на подобно вживяване в старогръцкия епос и художествено отражение на неговото влияние. От друга страна, трябва да се изтъкне, че поемата на Пърличев, макар публикувана на гръцки и много късно в български превод, не е останала без значение за нашия стихотворен епос. Струва ми се известно влияние от „Арματωλός“ може да се забележи както в "Кървава кошуля" на Райко Жинзифов, така и в поемите на Петко Славейков "Изворът на Белоногата" и "Бойка войвода". А може би и в края на "Неразделни" от Пенчо Славейков има някакъв спомен от края на "Сердарят".

Извън тия литературни отношения поетическата дарба на Пърличев представя извънредно и важно явление в нашия духовен живот, не само защото, родена у нас е дала една хубава творба на новогръцката литература. Би могло да се каже, че „Арματωλός“ е първата истинска поезия дело на българин, но за жалост не на български език.

Н. Геров пише "Стоян и Рада", за да покаже на приятелите си от обкръжението на семейство Мутеви в Одеса, че Юрий Венелин не е прав - и на новобългарски език може да се пише поезия! Д. Чинтулов внася патриотични подбуди в лириката. Известно е, че цялата ни поезия до Освобождението, се импулсира от националния и обществен живот, носи неговите тенденции. Пръв чист поетически стремеж, първа творба на поезия заради самата нея, е „Сердарят“ на Григор Пърличев - единственият наш поет от Македония, ученик на Омир и атински лавроносец, който не успява да пренесе дарбата си, пишейки на български, в българската поезия.

REFERENCES

- Aleksieva, A. (2010). Knijovno nasledstvo na Bulgari na grucki ezik prez 19. Bek. S. 2010. (**Оригинално заглавие:** Алексиева, А. Книжовно наследство на българи на гръцки език през XIX век. Т.1. С., 2010).
- Arnaudov, M. (1998). Grigor Purlichev. 1928. (**Оригинално заглавие** Арnaudов. М. Григор Пърличев. Учил. преглед, 1928).
- Balashev. G. (1897). Biograficheski belejki za Grigor Purlichev. 1997. (**Оригинално заглавие** Баласчев. Г. Биографически и книжовни чертици за Гр. С. Пърличев. С., 1897).
- Bonchev, N. (1871). Kritika na Purlichev's Prevod na Ilion. 1871. (**Оригинално заглавие** Бончев. Н. Критика на Пърличевия превод на "Илиада". - Периодическо списание на българското книжовно дружество в Браила, Т. I, кн. 4 1871)
- Borshukov, G. (2003). History bulgerian publicistik. 2003. (**Оригинално заглавие** Боршуков, Г. История на българската журналистика. София. 2003).
- Detrez, R. (1990). Ot religion tou nacional suznanie. 1990. (**Оригинално заглавие** Детрез, Р. От религиозно до национално съзнание. Няколко наблюдения върху националното самоосъзнаване на Балканите, Literaturna misāl, кн. 5, 1990).
- Detrez, R. Krivolici na misulta. (2001). (**Оригинално заглавие** Детрез, Раймонд. Криволици на мисълта. С., 2001).
- Matov. D. Gr. Purlichev. 91895). (**Оригинално заглавие** Матов, Д. Гр. С. Пърличев. Книжовно-биографични чертици, Български преглед, кн. 4-5, 1895

- Oreshkov, P. (1928). Avtobiografiata na Purlichev. S. 1928. (**Оригинално заглавие** Орешков, П. Автобиография на Григор С. Пърличев. София. 1928)
- Pundev, V. Grgor Purlichev. (**Оригинално заглавие** Пундев, В. Григор Пърличев. В: Библиотека „Български писатели (живот, творчество, идеи)“, том II.
- Purlichev, G. Izbrani proizvedenia. (1980). (**Оригинално заглавие** Пърличев, Григор. Избрани произведения. С., 1980).
- Radev, S. Makedonia I Bulgarian's Reneisanse. S. (2013). (**Оригинално заглавие** Симеон Радев. Македония и Българското възраждане, Том I и II, Издателство „Захарий Стоянов“, София, 2013).
- Shapkarev, K. Materiali za Reneisanse na Bulgarians v Makedonia. S., (1984). (**Оригинално заглавие** Шапкарев. К. Материали за възраждането на българщината в Македония от 1854 до 1884 г. Неиздадени записки и писма. София, 1984).
- Stanchev, K. Poetika na starobulgarskata literature. S. (1982). (**Оригинално заглавие** Станчев, К. Поетиката на старобългарската литература. София. 1982).
- Topalov, K. G. Purlichev. (1982). (**Оригинално заглавие** Топалов, Кирил. Григор Пърличев. Живот и дело. С.: Български писател, 1982).
- Velichkov, K. (1914). Bulgarian pisатели. 1914. (**Оригинално заглавие** Величков. К. Български писатели. С., 1914).
- Za agiografskia topos na srednovizantiiskite jitia. (2005). Прач, Т. За агиографския топос в средновизантийските жития. Literaturna misāl, 2005.
- В: <https://liternet.bg/publish5/vpundev/gpyrlichev.htm>

STOYAN MIHAILOVSKI'S MORAL MESSAGES³

Vyara Zhekova – Student / Bachelor Student /

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: +359 877 23 29 16

E-mail: vyara.zh@abv.bg

Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch

University of Ruse "Angel Kanchev"

Phone: +359 879 267 776

E-mail: lebedova@abv.bg

Abstract: This paper introduces the topic of Stoyan Mihailovski's moral messages. He is a well-known Bulgarian poet and public figure. In his writings he convicts the Bulgarian politicians and journalists of moral degradation in an open and straight forward manner, using the satire and strong tone. He views that period of Bulgarian history through the eyes of the moralists and philosopher. The integrity and pure conscience respected and valued in Christianity are the guidelines in all of his poems and fables. He is the author of the Bulgarian hymn and many books, most of which were never published.

Keywords: Stoyan Mihailovski, poet, public figure, moral, ethical, poem, book, Bulgarian, national satire, fables, writings, politicians

ВЪВЕДЕНИЕ

Стоян Михайловски се ражда на 7 януари 1856 г. в гр. Елена - първо дете на будното семейство на заможния българин Никола Михайловски – книжовник и просветен деец, който е брат на Иларион Макариополски – борец за църковна свобода, висш духовник. Неговото светско име е Стоян, а бъдещият писател и общественик носи същото име като чичо си – Стоян Михайловски. Стоян Николов Михайловски е виден български сатирик, смел изобличител на злото и възторжен проповедник на доброто, чиято обществена и творческа реализация е многопосочна - съдия, публицист, учител и професор. Той е избран три пъти за народен представител, ръководил е отдел в Министерството на външните работи, бил е главен редактор на вестник „Народний глас“ и главен секретар в Министерството на правосъдието. Преподавател в Софийския университет и участник в борбите за освобождение на Македония и Одринско. Михайловски съзерцава света през очите на моралиста и философа. Животът в неговото чувство и съзнание е борба за нравствено издигане и изпълнен дълг, изпълнена жизнена мисия. Стилът му, често приема високия тон и архаичната окраска на стила на библейските пророци. Един от ярките представители на реализма с критически патос в българската литература.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Михайловски живее до дванадесетата си година в гр. Елена, след което семейството му се преселва в родния град на майка му – Търново. А от 1868 г. вече е ученик в Цариград – във френския лицей "Галатасарай". Родолубивата среда, в която израства, възпитава у него патриотични идеали и той публикува на 16-годишна възраст в сп. "Читалище" първото си съчинение – сказката "За нравствеността на един народ". Още от заглавието прозира ясно оформената ценностна система, която превръща Михайловски като мислене и поведение още от ранна юношеска възраст в морален коректив на много обществени и нравствени тенденции.

^{3 3} Докладът е представен на студентската научна сесия на 26 април 2018 в секция ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА с оригинално заглавие на български език: ПРАВСТВЕНИТЕ ПОСЛАНИЯ НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ.

Писателят и общественик Стоян Михайловски, както и повечето хора в Следосвобожденска България, изживяват своите разочарования и крах на надеждите за един истински свободен, демократичен живот в страната, в който ценностите, идеалите, морала на политици и общество да бъде на висота. Премайнавайки през житейски и лични разочарования, в творчеството си той намира възможност, чрез която да покаже недъзите и пошлостта в обществено-политическото устройство на България - сатирата. Стоян Михайловски до голяма степен пресъздава действителността, която настъпва в българския обществено-политически живот в първите свободни години. Въпреки ентусиазма на българите и бързото развитие на младата държава, в обществото излизат наяве и много недъзи, които в ранната следосвобожденската еуфория са били по-скоро подценени като потенциални опасности. И той, и родината му се лутат в своите стремежи и пътища към тях. Това не пречи политическата сатира да бъде водещ похват в творчеството му. Осмиването на някои характерни за българското общество негативни черти е широко застъпено както в поемите, книгите и басните му, така и в неговите публицистичните творби. „Мухата пита защо я мразят...“ е типично проявление на навяващата тъга сатира, присъща за Михайловски. В „Книга за българския народ“ от 1897г. този похват достига още по-големи мащаби. Обект на неговата ненавист са и „вестникарите“, които са събирателен образ на низостта в обществото в „Сатири. Нашите писачи и газетари“ (1893).

Сатирата като метод на изразяване присъства в по-голямата част от творчеството му. Ненадминати са неговите басни, епиграми, афоризми, които и до днес остават като едни от големите постижения в този жанр. Но не само те – в стихотворенията, поемите, публицистиката неизменно присъства сатиричният остър език и откровена критика за продажните политици, угодническите „вестникари“ и „газетари“, както нарича журналистите, които със своите писания издигат пошлостта и деморализацията както в политиката, така и в обществения и културен живот. В сатиричните очерци „От развала към провала“ Ст. Михайловски прави откровен разрез на състоянието на българската журналистика по това време с безпощадна критика и сатирично изобличение. Представя амбициозните, но бездарни и неуки „писачи“ с повърхностни познания. С особена сила на изобличението пише сатирата „Кадрилът на смъртта“, в която засяга и един друг проблем – за семейния морал, за новия градски живот, в който при всяка съпругеска двойка изневярата, пошлостта, цинизма, плътското удоволствие са нещо обичайно.

Михайловски издава първата си книга „Сцени из парламентарния живот в България“ – опит за сатиризиране на политическите нрави у нас. Изключително противоречиво и даже отрицателно, стигащо до безпощадна откровеност, е отношението на Стоян Михайловски към политиците и специално към водачите на отделните партии. За него българският партийен лидер е олицетворение на сервилност, алчност и престъпна демагогия. Политик, който мисли само за собственото си благополучие и угоднически превива гръбнак пред по-силния на деня и пред владетеля. Силно разочарован е и от интелигенцията като цяло, а в своите сатирични творби ги нарича „паплач“ и „интелигентна сган“.

Като плод от прозренията на човек, изключително надарен като дълбочина на мисълта и насочен към вътрешния си свят, търсец духовни измерения, творчеството на писателя има и философска насоченост и осветява проникновена размисъл по отношение на редица морални проблеми с общочовешки характер. Това е една от причините съвсем естествено е да се сближи с кръга „Мисъл“, за който знаем, че много трудно допуска контакти, както и да бъде включен като автор в едноименното списание. Самият д-р Кръстев пише за неговите сатири: „Силата на неговата реч няма равна на себе си в нашата литература. Това не са вече думи, това не са вече фрази, а някакви гръмотевични удари, които зашеметяват читателя и го карат да настръхва“.

Най-голяма известност, писателят дължи за произведението си „Книга за българския народ“, 1897 г. Тя е едно от най-мощните явления в европейската политическа сатира по онова време и изобличава пороците на деспотизма и единовластието. Въпреки че главният герой е назован Абдул Рахман паша, визирайки източен владетел, той олицетворява българското

управление, тъй като емпиричният материал е събран въз основа проучване злоупотребите, които прави правителството на Ст. Стамболов.

Върхов момент в публичното битие на Стоян Михайловски е периода 1904-1905 г. Заради отпечатаната във в. "Ден" статия "Потайностите на българския дворец" (1904 г.), изобличаваща княз Фердинанд, е даден под съд по специално създадения за случая Закон за защита на Особата. След шумен съдебен процес, по време на който демократичната общественост застава на негова страна, му е наложена 7-месечна условна присъда. Вече издал "Книга за оскърбените и онеправданите" (1903 г.), "Източни легенди" (1904 г.) и "От развала към провала" (1905 г.), той олицетворява усилията на голяма част от българската интелигенция да демократизира обществения ни живот. А и е дотолкова популярен като писател, че в началото на 1905 г. сп. "Мисъл" му отрежда "мястото на патриарх на съвременните български писатели". Веднага след съдебния процес настъпва обаче обрат в поведението на писателя. По негова молба през 1905 г. българският парламент му отпуска народна пенсия. Това става повод за множество дебати в печата, поетът е обвинен, че се е прекършил пред довчерашните си политически противници. Той преживява тежко обвиненията, здравословното му състояние рязко се влошава и обявява оттеглянето си от публичния обществен и литературен живот. Книгата "Днес чук, утре наковалня" (1905 г.) маркира прелома, настъпил у него.

Оттук нататък Стоян Михайловски съсредоточава творческото си внимание върху нравствените и религиозните проблеми на личността. Започва сътрудничеството му в сп. "Духовна пробуда" и "Църковен вестник". В тези и в някои други издания той отпечатва огромен брой художествени и публицистични текстове, сред които преобладават религиозните стихотворения и размисли. След като през 1908 г. издава поемата "Словоборците станаха богоборци", започва неговият опит за връщане към публичния обществен живот. Но обществото не приема неговата нова метаморфоза. До 1911 г. на три пъти се кандидатира в изборите за Народно събрание, но нито веднъж не е избран за депутат. Тогава излиза в отделна брошура "Позив към българския народ и българската интелигенция" (1911 г.), където писателят прави обстоен анализ на опитите на монарха да ограничи действието на Търновската конституция и да въведе авторитарна власт.

Периодът на войните, които България води (1912 – 1918 г.), за Михайловски е време на патриотичен възторг. По това време са написани и значителен дял от философските му и моралистично-афористични произведения, повечето от които остават непубликувани. През 1919 – 1921 г. Михайловски излиза отново на обществената сцена, като възглавява редактирането и издаването на независимия вестник за политика и литература "Напред". В него той публикува статии против несправедливия за България Ньойски договор.

На 18 юли 1927 г. поетът оставя последното си писмено завещание, завършващо с думите: "При големите мъки и страдания, които изпитвам, чувствавам, че душата ми се горевъзнася до последните предели на света, откъдето чрез едно помръдване на своите криле тя ще отлети в безконечността". Учителят и просветителят, чийто идеали са били твърде амбициозни, за да бъдат достигнати от което и да е общество, остава разочарован. Неговото разочарование е ценно и подобно на Алеко-Константиновото оставя множество свои проявления, които ни напомнят и ще го правят занапред, че „във царството на тиквите кратуната е цар“.

Основните нравствени послания в творчеството на Ст. Михайловски звучат императивно и разкриват убеждението му, че всички истини се коренят в сърцето; че истината е безсмъртна и винаги излиза наяве; че личната отговорност и личният морал са в основата на обществения; че свободата е преди всичко проекция на духа и морално понятие; че духовното възвисяване е плод на аскетичен живот и победа над себе си, че моралните принципи трябва да са основа на знанието...

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Религиозното естество на нравствените му представи е несъвместимо с новата, отделена от християнството, култура и още по-малко от културата на следосвобожденските идеологии. Затова и текстовете на Стоян Михайловски остават като памет за онази нравственост, която

трябва да е и която публичното слово в онова време не може да има, поради естеството на културата, към която то принадлежи. Разговорът е между два несъвместими начина на живеене, между които диалогът може да е единствено непримиримостта. Въпреки творчеството, което оставя, писателят и общественик Стоян Михайловски завършва земния си път с едно неудовлетворение, че е могъл да бъде полезен повече с творческата си мощ и духовен потенциал.

REFERENCES

Belev, B. Stoyan Mihailovski: Vav tsarstvoto na tikvite kratunata e tsar. <https://afish.bg/news/item/979-stoyan-mihailovski-vav-tzarstvoto-na-tikvite-kratunata-e-tzar.html>

(Оригинално заглавие: Белев, Б. Стоян Михайловски: *Във царството на тиквите кратуната е цар* <https://afish.bg/news/item/979-stoyan-mihailovski-vav-tzarstvoto-na-tikvite-kratunata-e-tzar.-html>)

Pundev, V. Stoyan Mihailovski. <https://liternet.bg/publish5/vpundev/stmihailovski.htm>
(Оригинално заглавие: Пундев, В. Стоян Михайловски <https://liternet.bg/publish5/vpundev/stmihailovski.htm>)

Sivliev, S. Stoyan Mihailovski and the Bulgarian press. <https://literaturesviat.com/?p=6802>
(Оригинално заглавие: Сивриев, С. Стоян Михайловски и българската преса. <https://literaturesviat.com/?p=6802>)

Vladimirov, I. Stoyan Mihailovski – the exposé of contaminated politicians. <https://bulgarianhistory.org/stojan-mihailovski/> **(Оригинално заглавие:** Владимиров, И. Стоян Михайловски – разобличителят на покварените политици. <https://bulgarianhistory.org/stojan-mihailovski/>)

THE FREEDOM AND THE VIOLENCE IN THE NOVEL “WOLF HUNT” BY IVAILO PETROV⁴

Neli Cheshmedzhieva – Student / Bachelor Student /

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone.: +359 877 35 77 51

E-mail: cheshmedzhieva.nelly@gmail.com

Assoc. Prof. Rumyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: +359 879 267 776

E-mail: lebedova@abv.bg

Abstract: *The paper looks into one of the most famous Bulgarian novels “Wolf Hunt” by Ivailo Petrov. It is a novel that depicts a very controversial time period in the Bulgarian history. The report also describes the political context which is necessary for the understanding of the drama of the whole nation. Thousands of people had to move from the villages to the cities and leave their land in which they had invested their soul and life. Many lives were destroyed and many destinies had a tragic end. Through the characters in the novel the author skilfully describes the drama and absurdity of this time and raises the question whether it is possible to bring freedom through violence.*

Keywords: *Freedom, violence, novel, human rights, communism*

ВЪВЕДЕНИЕ

Официалното име на Република България в периода 15 септември 1946г. до 15 ноември 1990г. е Народна Република България. То е белег на една епоха от българската история, а именно епохата на тоталитарния режим в България. Държавата се ръководи от Българската комунистическа партия, която при своето управление налага множество промени в управлението водещи до съществени изменения в ежедневието на обикновения българин. Един от процесите, които партията в началото на 50-те години на XX век налага, е процесът на масовата колективизация в селското стопанство, като земите са отнети от собствениците им и са включени в трудово-кооперативни земеделски стопанства (ТКЗС). Главният удар е нанесен върху селското население. Осъществяването на тази идея често е било съпроводено с множество репресии и издевателства над селяните. Първоначално замислен като доброволен, този процес далеч надминава това понятие. Собствениците, които отказват да предоставят земите си на социалистическата кооперация, са подложени на жесток натиск. От тях се изискват непосилни по размер държавни доставки от декар обработваема площ, без значение от характера на земеделското стопанство. Селяни, които не предават продукция по определени ниски цени, са осъждани по бързата процедура на затвор. Много хора са обявени за *кулаци*⁵.

^{4 4} Докладът е представен на студентската научна сесия на 26 април 2018 в секция ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА с оригинално заглавие на български език: СВОБОДАТА И НАСИЛИЕТО В РОМАНА «ХАЙКА ЗА ВЪЛЦИ» ОТ ИВАЙЛО ПЕТРОВ.

⁵ Кулак е понятие създадено и придобило популярност в Русия, като е използвано за обозначаване на определена селска прослойка. Възприет е и е характерен за терминологията на руския марксизъм, като има по-друго съдържание и възниква през 20-те и 30-те години в СССР, по време на национализирането и „кооперирането“ на земята. Прилага се към по-заможните селяни, обикновено несъгласни с комунистическия режим и неговите мероприятия по колективизирането, принудително изземването на храни и др. След 1945 год. терминът е възприет и в България, където има същото политическо значение и е насаждано отрицателно отношение към селяни, неприемащи колективизацията и създаването на ТКЗС в страната. Упражнявана е политическа репресия върху тези селяни като без съд е изземвана поземлената им собственост и обявените за

Последствията от тази присъда са много тежки. Земята и цялото имущество се отнемат, хората се изселват в други населени места, а „по-леката“ мярка е да се отнемат земите и в замяна да се дадат най-неплодородните части от землището. Това обрича множество селяни на много труд и нищожна продукция. В резултат на всички тези репресии и издевателства, много хора напускат селата и заминават за градовете, където търсят препитание, започвайки работа във фабрики и промишлени заводи. С това настъпва и процесът на масовото обезлюдяване на селата. Над 100 000 човека напускат родните си места.

Тези съдбовни промени в социалната структура на обществото, но и в нравствено-психологически план разкрива в „Мъртво вълнение“ и в „Хайка за вълци“ Ивайло Петров – великолепни белетристични творби, които представят как свободата е озлочестена чрез насилие върху човека в името на „общото добро“.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Процесът на кооперирането на земята в българското село след 1944 г. – замислен като хуманен и благороден акт и осъществен чрез насилие, води до пагубни резултати. В държавата се проявява трайна тенденция на недостиг на храни. В селата няма достатъчно работоспособно население, поради настъпилите сериозни демографски промени. Затихват и изчезват много традиционни производства за България – памук, овощни култури, лозя, зеленчуци. Проблематиката на времето не се състои единствено в настъпилата политическа криза и икономическа криза, но и в това, че този процес размества едни по-дълбоки пластове от психологията на българина. Той има многовековна връзка със земята. В народните песни тя е наричана земя-майка, земя-закрилница; Йовков говори за една „Златна Добруджа“, която топли децата си и е техен пристан. А в това време на масова колективизация и уеднаквяване на всички хора, тази връзка между човека и земята е разкъсана. Селянинът е отчужден от земята и от неин стопанин се превръща в чиновник. Отнет и изтръгнат от земята си, той е като осиротяло дете, което остава без дом, без мечта и без надежда. Именно този проблем Ивайло Петров интерпретира в голяма част от творчеството си – болезненият и трагичен процес, през който един „син на земята си“ е принуден да премине, оставяйки безличен и празен.

В „Мъртво вълнение“ във фокуса на изображението е Догана, който дава душата си за земята и е съдбовно свързан с нея. Животът му се превръща в драма, когато отнемат нивите му и той в замяна получава най-неплодородния къс земя. Обявен е за кулак. Той, освен че губи себе си, вижда как равновесието пред него се нарушава – разпада се родовият космос и брат застава срещу брата си. В „Хайка за вълци“ този проблем е още по-задълбочен. Разпадането на родовия свят е проблем, който в художествения свят на Ивайло Петров е представен като своеобразна последица от насилието над човешката душа. Свободата се оказва абстрактно понятие и за нея се говори като за истина само ако е в съответствие с идеите на партията. Авторът разкрива как се променят човешките отношения и как доброволното присъединяване в ТКЗС е задължително, което само по себе си е парадокс.

Романът „Хайка за вълци“ е емблематичен за българската литература – той ни потапя в историята и ни въвлеча в драматични исторически събития. Произведението е „неудобно“ за властта, тъй като разкрива онова, което всички се опитват да прикрият – потъпкването на святата връзка на човека със земята, насилието над индивидуалността на човека и упадък на обществото. Пред нас застава въпросът: „Възможно ли е чрез средствата на насилието да се постигне свобода?“. Авторът разгръща този проблем чрез разнообразните образи и техните преплетени съдби. Времето, в което живеят, и бремето, което понасят, отнема живота в тях и лицата им се превръщат във вълци, обезличени и смачкани под натиска на новосъздадените отношения. Те са резултат от изпълнените „повели“ на Партията, в резултат на което се осъществява и процесът на кооперирането и изземването на земите.

За „Хайка за вълци“ самият Ивайло Петров казва: *„В този роман се опитам да разкажа за времето, в което съм живял. То бе трудно и сложно време на социално, икономическо и*

кулаци са „разкулачвани“, т. е. изпращани далеч от родните места без никаква възможност за работа и препитание. Съпровождани са с тежкото обвинение „врагове на народа“.

нравствено преустройство на обществото. За пръв път в историята на човечеството бе установен комунистически строй. Премахната бе частната собственост, религията бе отречена като „опиум за народа“, въведена бе колективна обработка на земята, преосмислени нравствените ценности. За да се постигне тази първа в света коренна промяна в обществения живот, се изискваше всеобщо единомислие и съзнание, но те не можеха да се постигнат така бързо, както искаше властта. Това я принуждаваше да прибегва към насилие, на което станаха жертва много невинни хора. Политическата обстановка изискваше да се следят мисленето и идейните убеждения на хората и особено творческата им дейност, да не би тя да оказва буржоазно влияние на обществото и да го отклонява от идеите на комунизма. Идейните грешки се наказваха с порицание или уволнение, а понякога и много по-тежко.“

Образите в романа красноречиво говорят и ни представят истинската действителност. Иван Шибилев е възплъщение на свободата. В себе си той носи духа на откривател, на свободна душа, която дава място на своя порив към изкуство и духовно удовлетворение. Той е израз на стремежа на българина към красивото, естетичното и родното. Но пред нас е разкрито как тези копнежи са задушени и насилствено притъпени. Причина за това е образът антагонист, а именно Стоян Кралев, който е олицетворението на новата власт и новият ред. За него не съществува нищо, което е извън нормите и рамките на партията. Бивш шивач, той смело навлиза в голямата власт, но си остава с малка душа. Партийният секретар оставя дълбок отпечатък в живота на мнозина. В един ключов разговор Иван Шибилев пряко се противопоставя на Стоян Кралев, като с това отстоява себе си, но и разкрива конфликта на времето: „Как един полуграмотен селянин, който довчера боцкаше дебелия шаяк, сега стои пред мене със самочувствието на господар на мислите и чувствата ми, на душата и сърцето ми. И най-трагичното е, че си вярваш, че имаш право безнаказано да бъркаш в душите на хората с мръсни ръце... Кой се е надявал, че от тебе ще се излюпи такъв шаячен властник... В какви занаятчийски ръце попаднаха нашите свети идеали, за които бяхме готови да дадем и майчиното си мляко... И как си се префасонирал! Куртката сталинска, каскетът сталински, мустаците сталински и лявата ръка в копчалка на куртката тикната по сталински...”

В конфликта на тези два образа и развитието на техните отношения в романа е даден отговорът на въпроса „Може ли да се постигне свобода чрез насилие?“ и този отговор е „не“. Насилието води след себе си единствено зло, без значение при какви обстоятелства е използвано то: „Който отмъщава и убива дори на законно основание, като мисли, че ще премахне едно зло, той причинява друго зло. Да убиеш убиеца на брат си, ще причиниш на близките му, които са невинни, същото зло, което е причинил на твоите близки. Вместо десет ще страдат двацет души – злото е отмъстено, но не и премахнато.”

Целият този натиск, оказан върху човека, го води до най-трагичните заключения и до най-голямата безнадеждност – а именно да изгуби вярата си в Бога: „Всички знаем народната поговорка „Бог дава, ала в кошара не вкарва“. Хората вече не вярват в съществуването на Бог. Те мислят, че могат да разчитат единствено на себе си. Вярата в Бог вече не е свята, а е превърната в заблуда от партията. Бог е възприеман като безучастен - един, който не иска да помага на хората. Всички тези изкривени вярвания са втълпени на хората от партията и от това, че тя се опитва да действа като Бог- да има абсолютна сила и контрол върху хората. Човекът остава без надежда, без авторитети и без някой, в когото да се уповава. Той се чувства сам и изоставен, обезличен и осакатен, лишен от най-светия идеал, а именно чистата вяра в Бога и от своя копнеж – да получи плодовете от труда си.

Резултатът от насилието над човека разрушава и още една човешка съдба – тази на Киро Джелебов - прилежен стопанин, човек с авторитет в селото, достолепен човек. Дълго време той остава незасегнат и недостижим за всички погромни събития, които се случват около него. Но в живота му навлиза чужда намеса, която изпитва идеалите му за живота. От него е отнето правото на избор, достойнството му е потъпкано и драмата, която преживява в нравствен и в психологически план, довежда до необратим край. Дори доброто става зло, когато е насилано.

Честта на селянина е засегната и свобода чрез насилие според него не може да има. Човекът е длъжен да защити личността и достойнството си. За него е безмислено да продължава да живее с преклонена глава и да се примири с диктаторството. Той не може да осмисли абсурдността на времето. Съзнателно човекът отхвърля натрапеното добро и започва да го счита като зло. Надеждите му за по-добро бъдеще, осигурено от социализма, са напълно разрушени и погубени. Той се примирява и обезличава себе си до неузнаваемост. За него свобода, постигната чрез насилие не може да съществува. Тези разбирания са съществена част от мисленето и светоусещането на Киро Джелебов.⁶ Точно поради тях животът му е белязан с драматичен завършек.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Романът разказва за време и епоха в българската история, когато властват насилието, издевателството над човека в името на партията, насилието над душата, потъпкването на ценностите и убиването на красотата. Всичко и всеки трябва да бъде еднакъв. Субективното „добро“ се налага като обективно и то задължително трябва да стане общоприето. Насилието е нормата, чрез която идеите на властващата тогава партия са осъществени. Партията, която функционира в името на доброто на народа, се превръща в „злата“ мащеха, която търси своето си. Авторът смело представя пред нас тези проблеми и ни разкрива истинската картина на една цяла епоха, отпечатана драматично върху съзнанието на българския народ.

REFERENCES

- Lebedova, R. (2017). Vreme, vlast, identichnost. PLEVEN: Izdatelstvo Mediateh. (**Оригинално заглавие:** Лебедова, Р. (2017). Време, власт, идентичност. ПЛЕВЕН: Издателство „МаедиаТех“.)
- Petrov, Iv. Za tretoto izmerenie. V: Obyrkani zapiski, Sofia.,2009 (**С оригинално заглавие:** Петров, Ив. За третото измерение. – В: Объркани записки, София., 2009)
- Stankov, Iv. Skritiat debat vyryhu teoditseyata v “Haika za vyltsi”./Literaturen vestnik, br. 2, 15-21.01.2014. (**Оригинално заглавие:** Станков, Ив.Скритият дебят върху теодицеята в „Хайка за вълци“. Литературен вестник, бр. 2, 15-21.01.2014.)
- Vacheva, A. Estetika I norma: predizvikatelstva na ideologiyata <http://litternet.bg/publish4/avacheva.index.html> (**Оригинално заглавие:** Вачева, А. Естетика и норма: предизвикателства на идеологията <http://litternet.bg/publish4/avacheva.index.html>)
- Veleva, P. Ideiniyat patos i povestvovatelните printsipi na “Haika za vyltsi./ septemvri, br.4, 1987”(Оригинално заглавие: Велева, П. Идеиният патос и повествователните принципи на „Хайка за вълци“. Септември, бр.4, 1987)

⁶ „Как тъй някой ще ми заповядва да предам имота си до уши, в еди кой си ден, да ме обижда на всичкото отгоре, а аз да не мога да защита честта си?... Не мога да продължа, не мога да преглътна волята си и да преклоня глава. А трябва да я преклоня, казвах си, налага се. Времето го налага. Добре, но защо насила? В името на какво ме мачкат като червей, плюят ме в лицето и слагат ръка на имота и честта ми? В името на доброто, казват. Че защо ми е това добро, щом ми го тикат насила в ръцете, натрапеното добро е по-лошо от злото... А пък кой знае, мислех си от друга страна, може път при социализма да бъде по-добре, отколкото сега. Сега боли, но утре няма да боли, както става след операция...”(из „Хайка за вълци“, Ивайло Петров)

ARE DEAD TONGUES DEAD

Plamena Yankova – Student

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +373 878 298 834
E-mail: yankova_plamena@yahoo.com

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, PSc

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 780 0271
E-mail: knodor@abv.bg

Abstract: *Are Dead Languages Dead. The world is full of many rich cultures and different languages. Many of them thriving, some dying, others lost or long gone and forgotten. But are they really dead? My report is devoted to issues related to the disappearance of languages. The following issues are addressed; How does a language actually die? How does it decay and eventually disappear? What are the prerequisites and signs for this? Is it only the mystique, the historical archives and cultural written monuments what keeps these languages alive in our memory today? And in fact, are the dead languages dead? In this essay I try to answer the above questions.*

Keywords: *language, disappearance of languages*

ВЪВЕДЕНИЕ

Езикът съществува, за да обслужва дадена социална общност и нейните потребности, като комуникативен инструмент. Но щом тя отмре или бъде заличена по някаква причина, то езикът спира да функционира като комуникативен инструмент и да се употребява и съответно той бива приет за мъртъв или изчезнал език. Но умира ли в действителност езикът? Щом продължаваме да си служим с него, да присъства в ежедневието ни, макар само в научните среди и в някои сфери на образованието и административните служби. Не е ли твърде крайно, дори невярно, определението „мъртъв” в такъв случай? А еволюцията на един такъв наречен мъртъв език в друг, който се ползва и днес, прави ли го мъртъв? И могат ли корените на днешните съвременни езици да бъдат наричани мъртви?

ИЗЛОЖЕНИЕ

МЪРТЪВ / ИЗЧЕЗНАЛ ЕЗИК:

Кога смятаме един език за мъртъв и кога за изчезнал?

1. Мъртвият език спира да се ползва в ежедневието, но междувременно е оставил едно значително писмено наследство под форма на писмени паметници, което от своя страна дава възможност на учените и изследователите, както и на обикновения човек, в даден момент, при нужда, от интерес или просто от любопитство да се върнат към него.

Докато...

2. Изчезналият, заличеният от времето език, не е оставил символна знакова система, нито никакви писмени факти за своето съществуване, или те са твърде оскъдни и се явяват недостатъчни, за да придобием представа за неговата функционалност и употреба. Към този тип езици могат да бъдат причислени например племенните езици и не само те.

Друг пример за изчезнали езици са някои индоевропейски езици като *илирийски* и *дакийски* от далечното минало на Балканския полуостров, когато е бил населяван от тракийските племена. Както и някои славянски езици като *полабският*, който се е говорил чак до 18. век на територията на някои немски провинции, и *словинският* език.

НАЧИНИ ЗА ИЗЧЕЗВАНЕ НА ДАДЕН ЕЗИК:

Изчезването на даден език може да настъпи по няколко различни начина:

1. Постепенно изчезване, при което езикът изчезва в продължение на дълъг период от време, като не оставя никакво или оскъдно писмено наследство. Поради което е много трудно и дори невъзможно да бъде възстановен. При този вид изчезване обикновено езикът се превръща в мъртъв.

2. Възходящо изчезване, което още би могло да се назове еволюция, при която разговорният език започва да се видоизменя и в резултат възникват един или повече нови различни езици. При този вид изчезване езикът не би могло да се определи като мъртъв, например *латинският* език.

3. Низходящо изчезване, при което официалният език започва да се променя и да се отдалечава от говоримия. При този вид изчезване езикът се превръща в мъртъв, например *старогръцкият* език.

4. Насилствено изчезване (избиване на всички говорещи съответния език, тоест геноцид), ярко изразено при избиването на големи племенни групи в Северна Америка и Канада. При този вид езикът се превръща в изчезнал, например: *хетски*; езикът на *майнуриите*, множество американски *индиански* езици.

5. Радикално изчезване, която настъпва в малки, изолирани общества, когато говорещите езика умрат вследствие на болест или природно бедствие. Наблюдава се ярко изразено при малки племенни групи в джунглите по поречието на река Амазонка и сред аборигените в Австралия. При този вид изчезване обикновено езикът се превръща в изчезнал.

6. Асимилация, която може да бъде доброволна или насилствена. Тя настъпва в двуезичните общества, които с течение на времето изоставят майчиния си език и започват да използват определяния като по-престижен втори език. Наблюдавана ярко изразена при народа айну, населяващ понастоящем обширни зони на о. Хокайдо в Япония. При този вид изчезване обикновено езикът се превръща в изчезнал.

Айну са най-голямото етническо малцинство в Япония. Някога, преди да бъдат покорени от предците на съвременните японци, айну населявали целия Японски архипелаг, заедно със сегашните руски територии остров Сахалин и Курилските острови. Днес историята на айну е забравена, а езикът им почти изчезнал. Смята се, че само около 100 души в настоящето владеят оригиналния език на айну, според японските власти народът наброява 25 000 души, а според неофициални източници малко повече. Обаче всички те са признали японския или руския за свой език.

Историята на този етнос е пример за това, как един език може да изчезне дори ако народът, за когото той се явява майчин, все още не е изчезнал напълно. Най-често осъдени да изчезнат са езиците без писменост. Но това не е задължителен критерий. Някои от изчезналите езици са имали писменост, какъвто е бил първобългарският. Аспаруховите Българи са използвали особен тип (руническа) писменост. Но след като са били погълнати и претопени от славяните, оставените писмени български паметници са били твърде оскъдни, недостатъчни и вероятно системно заличавани, за да може да просъществува във времето.

СПЕЦИФИКА НА ЕЗИЦИТЕ, НАРЕЧЕНИ МЪРТВИ

Мъртвите езици, притежаващи богат фонд от писмени и културни паметници, не са изчезнали безвъзвратно, а са запазени за съвремието – не като ежедневни средства за комуникация, а под конкретна по-специфична форма с видоизменена функционалност, което им дава преимуществото да се съхранят и до днес. Пример за такива езици са *етруският* в топонимията на районите, населявани в древността от етруските племена, и *латинският*.

Особена важност днес имат класическите езици: *санскрит*, *староиндийски*, *старогръцки*, *арамейски*, *латински* и *старобългарски*. Тези езици са наречени класически заради оставеното богато наследство във времето, както и приложението им и до днес в различни научни сфери. *Латинският* език например и до днес се ползва в различни научни области. Медицината и правото са едни от основните сфери, които и до днес ползват латинския като функционираща форма на комуникация и за размяна на информация. Друга от често

потребяващите латински език области е църквата. В католическите училища и университети се изучава латинският език, независимо че службите в католическите храмове вече се провеждат на съвременни езици.

Тогава можем ли да кажем категорично, че *латинският* е мъртъв език? Ние не го говорим, но можем твърде добре да усвоим неговия езиков организъм. След като и днес в ежеднежието си можем да чуем фраза или дори цял стих, цитиран от някого, който прави паралел в своя разговор с отминалия вече назад във времето език: „Veni, vidi, vici!”, т.е. „Дойдох, видях, победих!” Една толкова популярна и днес сентенция, която сама по себе си не е единствения пример за неговата жизненост.

Друга форма на оцеляване на мъртвите езици, както вече споменах по-горе, е тяхното еволюиране в нови, различни от първообраза съвременни езици, но запазили някои от основните му характеристики. *Иврит* е пример за осъвременен език, еволюирал и видоизменен *арамейски*, който е намерил своето приложение днес като национален език в Израел.

Не на последно място си струва да се отбележи, че думи от различни мъртви или напълно изчезнали езици се съхраняват в топонимията, а именно като названия на обекти, съществуващи от древността или като части от двукоренните и многокоренните топонимични названия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Не можем да отречем правото на съществуване и жизнеността на език, ползван и в нашето съвремие, дори и само частично или изолирано в определени среди. Както и по-горе в доклада е отбелязано: един език се смята за жив, докато служи на обществото като инструмент, а формата, в която служи, може да бъде най-разнообразна.

В една интересна научна статия се говори за приложението на мъртви и изчезнали езици за шифроване на специализирана информация на военни и тайни служби. А цивилизацията на инките е зашифровала езика си и научните и историческите си познания не във фонетична азбука, а в двоична, троична и десетична система чрез кипу. Това дава надежда, че в недалечно бъдеще човечеството ще съумее да преоткрие и съживи още един език, считан днес за мъртъв.

REFERENCES

Boyadziev Zh. (1995). Uvod v ezikoznaniето. Plovdiv. Izdatelstvo: Hristo G. Danov (*Оригинално заглавие*: Бояджиев Ж. Увод в езикознанието. Пловдив. Издателство „Христо Г. Данов”, 1995).

Dobreva E (2009). Uvod v obshtoto ezikoznanie. Shumen. Universitetsko izdatelstvo: Episkop Konstantin Preslavski (*Оригинално заглавие* Добрева Е. Увод в общото езикознание. Шумен. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. Учебник за дистанционно обучение, 2009).

Wikipedia the free encyclopedia www.hicomm.bg

THE WRITTEN MONUMENTS OF MEDIEVAL BULGARIA

Elka Stoyanova – Student

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +373 899 171 414
E-mail: elkavs@abv.bg

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, PSc

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 780 0271
E-mail: knidor@abv.bg

Abstract: “Hexameron” represents a Bible narrative for the world’s origin. John Ekzarkh Bulgarian, the encyclopedist, have written his “Shestodnev” which is a cornerstone of Bulgarian and Slavonic science and culture. “Shestodnev” consists of prologue and six words, which tells for the six days of God’s Creation.

Keywords: prologue, John the Exarch's Hexameron

ВЪВЕДЕНИЕ

След приемането на християнството в България, което по своето историческо съдържание е революционно събитие, се поставя неотложният въпрос за коренно преустройство в начина, по който дотогавашният човек си е обяснявал света и мястото в него. Човекът в новопокръстената България е изисквал християнски теоретичен и идеологичен отговор на светогледните въпроси. Вакуум в този случай не е могло да се допуска. Тъкмо в лицето на Йоан Екзарх българският цар Симеон намира класическия изпълнител и интерпретатор на концепцията си за изграждане на българската литература и култура. Можем и сме длъжни да си представим фундаменталността и високия социален смисъл на задачата, с която се е заел той. Да се подготви първият универсален енциклопедичен философско-теоретичен корпус на роден български език, да им се преподаде по такъв начин цялото, присъщо на християнската цивилизация знание за света и за човека по положителен начин, за да остане то като трайна основа на тяхната култура - трудно е наистина за съвременника да обхване мащабността на тази задача. Ето защо съчинението, призвано да удовлетвори както индивидуалните, така и обществените духовни потребности, по силата на самия си предмет и функция е трябвало да бъде най-вече философско, тоест онтологично, гносеологично и етическо. То трябвало да съдържа обяснение за произхода и структурата на битието, на познанието, да изложи антропологично учение за природата на човека, за взаимоотношенията му с ближните и други.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Така енциклопедистът Йоан Екзарх Български написва своя „Шестоднев“, с който поставя крайгълен камък на българската и всеславянската наука и култура. В него той не е можел да не си послужи със свещената традиция в това отношение - още в заглавието на труда си той пише, че е взимствал от описанията за създаване на света за шест дни, т. нар. Хекзамерони на християнските „отци на църквата“. Това са известните и утвърдени теоретици на християнството като Василий Велики, особено обикнат от Симеон, Севериан Гавалски и др. Но още в началото Екзарх заявява изрично, че немалко е прибавил от себе си, и то в голямата си част се отнася, както ще се види до философските въпроси. Защото, освен че по същество творбата му е подчинена на онтологична, гносеологична и антропологична проблематика в християнско осветление, в нея много пъти възникват поводи да се вземе

конкретно отношение към античната философия, към творчеството на редица нейни корифеи и по-специално към теоретичното наследство на Аристотел и др. Тия факти още веднъж потвърждават философската насока на „Шестоднев“. Естествено по начало той е замислен и осъществен като свод от християнски онтологични, гносеологични, антропологични, етически и естественонаучни знания. Ето защо „Шестоднев“ като паметник на българската и общославянската философска култура и традиция.

„Шестоднев“ представя библейския разказ за произхода на света. Някои моменти в него позволяват на изследователите да го датират приблизително. Книгата е посветена на Симеон. Това проличава от пролога, в който авторът се обръща към владетеля, наричайки го „господарю мой“, „славни Симеоне христолюбче“. В пролога обаче, както и в шестото слово, Симеон е титулуван „княз“. Следователно той още не е приел титлата цар, което става след неговата победа над византийците при Ахелой. В такъв случай „Шестоднев“ е завършен преди тази дата, но във времето, в което Преслав е вече цветущ град с изградени нови палати и красиви сгради, както проличава пак от шестото слово. Ето защо най-логично трудът да е датиран между 910 – 917г.

Съчинението има компилативен характер. Както сам авторът му сочи в заглавието на пролога, то е съставено въз основа на съчинения на „св. Василий /Велики/, Йоан /Златоуст/, Севериан /епископ Гавалски/ и Аристотел Философ“. Основен извор е съчинението на Василий Велики „Шестоднев“, споменато от Йоан Екзарх и към края на пролога. От Аристотел използва труда „История на животните“ във византийски вариант.

„Шестоднев“ се състои от Пролог и шест слова, които разказват за шестте творчески дни на Бога.

Оригинално дело на автора с изключение на отделни моменти е прологът на труда. Той е твърде обширен, съдържа интересни мисли и поетическо отношение към света. Написан е под формата на слово, отправено към владетеля. Започва с риторичен въпрос, последван от обръщение към княза: *„Какво по-хубаво и какво по-сладко има за боголюбците, които наистина жадуват за вечен живот, от това да не отстъпват никога с мисълта си от Бога и да помнят Неговите добри творения? Така и ти господарю мой, княже, славни Симеоне христолюбче, не преставай да дириш неговите повели и творения, като искаш с тях да се украсиш и славии“*. Прологът завършва също така с обръщение към Симеон да приеме шестте слова като Йоанов труд и с пожелание за дълъг живот. Така писателят заема позата на оратор, който, застанал пред своя „повелител“, му поднася като дар в знак на почит и преданост своята книга.

Прологът - слово към княза, по своята същност е възхвала: в началото на самия Симеон, а след това на Бога, твореца на чудесната природа. Симеон не само не престава да дири Божиите „повели и творения“, но се старее и „светът да чуе“. Тук навярно се загатва за поръчването на книги от Симеон и за покровителството над книжнината.

По-нататък е изказана прославата на Бога - „Великият художник“. Доминиращи чувства са възхищението и удивлението. Този всемогъщ Бог твори от нищо, само с желание, само с една дума.

Прологът завършва с образното представяне на работата над „Шестоднев“ и тук още веднъж проличава способността на Йоан Екзарх да мисли художествено. Посредством антитезата - заетото от богатите и даденото от строителя - той възхвалява източниците си, а себе си поставя ниско под известните писатели. Но все пак Йоан остава със съзнанието, че е създал един цялостен труд, затова си позволява да го поднесе на Симеон с думите: *„И ако повелителят го обича, ще приеме всичко като негов труд“*.

В шестте слова на „Шестоднев“ разказът следва основните моменти от библейската история за сътворението на света, обогатена с множество разнообразни сведения за природата. Главна задача на писателя е да покаже подробно с факти целесъобразността и разумността на природата, от които се възхищава в Пролога, и чрез тях да докаже величието на християнския Бог, неговата сила и истинност. Чрез „Шестоднев“ Йоан Екзарх воюва за окончателното утвърждение на християнството в България, но вече на по-високо равнище - като философия. С този си свой труд той преследва на първо място обществено-идеологическите задачи, но с

обилието на природонаучни сведения творбата надхвърля тези задачи и става четиво с познавателно значение, превръща се в средновековна естествонаучна енциклопедия.

Всяко от шестте слова е завършено цяло със свой определен обект на внимание. Едни от най-интересните са словата за животните и птиците. Авторът прави разлика между водните и сухоземните животни, които имат глас и чрез гласа си издават това, що е в душата им - скръб или радост, и могат да се опитомяват. Поставя се философският въпрос за душата у животните и се разисква по него.

Не по-малко интересни данни са изнесени и за птиците, за техните привички и закони. Към птиците се причисляват всички хвърчащи. Те се класифицират на групи съобразно с прехранването им и начина им на живот. Обяснява се как лястовицата гради своята къщичка, как морската птица алкиот строи гнездо и мъти край морския бряг, а гугутката е вярна съпруга, която след смъртта на другаря си не се събира с друг, а го помни.

Шестото слово на творбата е посветено на човека. В него Йоан поднася на читателя подробно описание на човешкото тяло: на главата, на трупата. Това е първата творба по анатомия на човека на български език.

В началото на шестото слово се намира и една по-голяма оригинална добавка на Йоан Екзарх, който е особено интересна за нас: описанието на Преслав и на облеклото на княза и болярите. Песателят показва Преслав с неговите сгради, украсени с камък, дърво, багри, злато, с княза и болярите, препасани с кадифени пояси, с мечове, златни огърлици и гривни, като нещо изключително, невиждано, което буди възхищение и преклонение и за което не е възможно с думи да се разкаже. Сам Йоан се смята безсилен да разкаже „достойно за тази красота и ред“. Обръщайки се към читателя, той заявява: *„Само всеки един от вас със собствените си очи като види и с безплътния си разум като размисли, може най-добре да се възхищава. Защото собствените очи никога не лъжат. И макар и понякога и те да мамят, все пак те са най-верни.“*

Този пасаж от творбата е важен исторически извор. Той е единственото съвременно описание на Симеоновия Преслав и на облеклото на феодалната върхушка и заедно с това свидетелство за класовата деференция - в столицата блясък, мрамор, многоцветие, а в провинцията – сламени хижи. Този пасаж обаче има и литературна стойност. Той съдържа емоционално отношение. Неслучайно описанието е в началото на шестото слово, в което се говори за човека. Тази красота е създал човекът, най-съвършеното създание, способно да твори земни чудеса. И тя е в Преслав, тя е дело на българите. Писателят се гордее с Преслав, радва му се. Още веднъж той намира повод да прослави Симеон и заедно с него българската столица.

„Шестоднев“ е едно синкретично произведение както по стил, така и по задачи. В него съжителстват наука, философия, ораторска проза, поезия. Оформя се своеобразна творба, богата на мисли, факти, емоции, образи. „Шестоднев“ съчетава качествата на едно философско и природонаучно съчинение с качествата на литературната творба, която докосва въображението и чувствата на читателя. Поради нескритото авторско присъствие в произведението то става богат източник за обществените, етичните и религиозните възгледи на Йоан Екзарх. Тъй като той е висш служител на българската църква, естествено е, че неговите възгледи са тясно свързани с християнската и феодалната идеология. Погрешна е тенденцията в някои трудове да го наричат с известен негативен оттенък „придворен писател“ и да бъде противопоставян на „народната литература“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пристъпвайки към заключението за значението на „Шестоднев“, можем да подчертаем още веднъж тези няколко основни направления, в които то се проявява: *първо*, това е идеята на Йоан Екзарх за взаимната връзка, обусловеност и хармония в световното цяло; *второ* - има важна стойност като енциклопедия на конкретни научни знания и сведения, голяма част от които са потвърдени от по-късния развой на науката; *трето* – непреходна философска ценност в „Шестоднев“ е възпроизвеждането на античното философско наследство и вземането на самостоятелно отношение към него от страна на Йоан Екзарх; *четвъртото* - несъмнена, а и актуална стойност има възгледът му за човека, който е оптимистичен и се

превръща в горда възхвала на висшата човешка позиция в битието, позволяваща му да го усъвършенства и заедно с това да самоусъвършенства и себе си чрез дела; *нето* - Йоан Екзарх чрез „Шестоднев“ изиграва неопенима роля за създаване и утвърждаване на голяма част от категориите, понятията и термините на днешния философско-теоретичен и частнонаучен език. С всичко това „Шестоднев“ остава едно от връхните постижения в историята на средновековната философия, наука и култура.

REFERENCES

- Eksarh, J. (1981). Chestodnev. (*Оригинално заглавие: Йоан Екзарх, 1981. Шестоднев. София*)
- Lecheva, G. Shestonachalnikut Yoan. (*Оригинално заглавие: Лечева, Г. Шестоначалникът" Йоан - философът на феодална България. В: Старобългарската писмена култура* <http://lechevag.blogspot.com/p/blog-page_18.html >
- Petkanova, D. (1997). Starobalgarska literatura IX – XVII vek. (*Оригинално заглавие: Петканова, Д. 1997. Старобългарска литература (IX – XVII век). София*)

THE STATIC ELECTRICITY IN NATURE

Galina Dimitrova – Student

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359898513027
E-mail: buket_galina14@abv.bg

Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 684 0055
E-mail: tbuhcheva@uni-ruse.bg

Abstract: *In the static electricity on the surface of the body accumulate an electric charge. We've all heard all kinds of explanations of the začestilata in the winter line "you got me power from the door handle.*

The shock of objects outside the grid just reminds us to bring healthy balance in our environment. The static balance sheet changes in metabolic processes in the body. Simply put, our inner "powerhouse" turns out to be unregulated (unfocus).

Keywords: *static electricity, electric charge, shock, grid*

ВЪВЕДЕНИЕ

При статичното електричество по повърхността на тялото се натрупва електрически заряд. Например, когато някой скача нагоре и надолу върху трамплин, заради триенето между краката и повърхността на трамплина, той събира допълнително електрони. По тази причина косата често стърчи нагоре във въздуха: всички отрицателни заряди, които са се натрупали по тялото, се отблъскват един друг. Но когато човекът докосне с пръстите си някой друг, всички тези допълнителни електрони “прескачат” от неговия пръст към пръста на другия и се получава добре познатия ни шок от статичното електричество. По същия начин, когато докоснете дръжката на вратата, милиони допълнителни електрони “прескачат” към дръжката (или обратно), и ви удрят със слаб електрошок.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Когато се разхождаме по пода, който е покрит с мокет и след това докоснем металната дръжка на вратата, често прескача малка искра. Ако натрием гребен или химикалка с парче кожа, виждаме как започват да привличат малки късчета хартия - казваме че са наелектризирани.

Обяснение: Част от електроните от коженото парче са отишли в гребена (или химикалката). По този начин върху гребена има повече електрони - той се наелектризира отрицателно, а върху кожата има по-малко електрони - тя се наелектризира положително.

2.Явление: През лятото ставаме свидетели на гръмотевични бури. На какво се дължат светкавиците?

Обяснение: Дължат се на бързото преминаване на електрични заряди от един облак към друг или от облак към земята. Механизмите, които водят до разделяне на зарядите в облаците все още не са изучени докрай.

3.Явление: Атмосферно електричество: Във всекидневието си често ставаме свидетели на електрични явления в атмосферата. Всеки от нас е виждал мълния по време на буря. Тя е резултат от статичното електричество в атмосферата. Най-просто възниква когато един положително зареден облак се доближи до облак с отрицателен заряд. Този вид мълнии не могат да навредят на хората пряко, но са много опасни за самолетите.

Обяснение: В атмосферата на Земята се образуват мощни въздушни течения. Когато водните капки на облак попаднат в такива възходящи въздушни течения, те се разпръскват на много фини частици, при което се наелектризират. По-големите водни капки се наелектризират положително, а по-малките – отрицателно. По такъв начин в облака могат да се получат отделни частици, различно наелектризирани. Когато в две различно наелектризирани части на облака се натрупа голямо количество електричество, между тях се създава силно електростатично поле. В резултат на създадената разлика между потенциалите, през въздуха прескача електрична искра – получава се мълния.

Фиг.1

Мълния (фиг. 1) може да се получи и между два облака, които се доближават с различно наелектризирани части. При получаване на мълния въздухът силно се нагрява, много бързо се разширява и започва да трепти, при което се чува звук – гръм. Светкавицата и гръмотевицата стават едновременно, но най-напред виждаме светкавицата, едва по-късно чуваме звука, тъй като, както е известно, че светлината се разпространява с по-голяма скорост от звука.

Дължината на светкавицата може да достигне повече от 3 000 m, което показва, че в облаците могат да се натрупат огромни количества електрични товари. Мълния може да се получи също между облак и земен предмет. Ако наелектризиран облак се доближи до земен предмет, последния се наелектризира по индукция с противоположен по знак заряд. При натрупване на големи количества електрични заряди, между облака и земния предмет през атмосферата преминава мощна електрическа искра. При това предметът може да се запали или разруши, а на човек или животно е възможно да бъде причинена смърт.

Има различни видове мълнии:

- линейна,
- кълбовидна,
- високо атмосферни заряди.

Най - разпространени са линейните които имат различни подвидове (облак-земя, земя-облак, облак-облак, облак въздух и др.). Температурата, която се развива в тях е 30 000 градуса целзий, а токът може да достигне 300 кА. Най-опасни за хората, втори по разпространеност, са мълниите от вида облак-земя.

Кълбовидните мълнии (фиг.2) са необичайно явление, което за сега е много слабо изучено. Имат сферична форма с диаметър от 20см до няколко метра и неясни граници. Понякога имат синкаво сияние. Могат да издържат до 2-3 часа, движат се много бавно и ниско. Имат разнообразни цветове. Някои източници споменават, че кълбовидните мълнии могат да влизат в стаи и помещения и дори да минават през стени, без да оставят следа.

Заради огромното количество енергия, която протича в мълниите, съвременните учени разработват устройства, с които може да се съхранява и използва токът от тях. Ако подобно изобретение стане реалност може да се реши завинаги проблема с недостига на електроенергия, защото на ден падат около 8 млн. мълнии по света.

Фиг.2

4.Явление: „Понякога ме хваща ток, като се допра до някоя метална част на колата. Каква е причината за това, имайки предвид, че колата е свързана към минуса на акумулатора и каквото и статично електричество да има, то би трябвало да се отвежда?“

Обяснение: Да се отвежда къде, в акумулатора ли? Може само към земята, но колата е стъпила на четири гуми, които определено нямат свойството електропроводимост и допускат натрупване на статично електричество. В конкретният случай, техният електростатичен потенциал е бил доста по-различен от този на колата и се е получило изравняване. Статичното електричество се натрупва и от дрехи от изкуствени материали, особено ако седиш на стол с подобна или кожена тапицерия

5.Явление: Всички сме чували всевъзможни обяснения на зачестилата през зимата реплика “Хвана ме ток от дръжката на вратата”. Най-масовият коментар след това е, че ако човек спре да носи дрехи от изкуствени материали, това няма да се случва.

Обяснение: През зимата влажността на въздуха пада заради студа и отоплителните уреди. Токовият удар от предмети извън електрическата мрежа просто ни подсеща да върнем здравословното равновесие в заобикалящата ни среда. Още по-точно, да увеличим влажността на въздуха в помещението, за да попречим на наелектризирането. През мразовитите зими влажността на въздуха пада много по две причини: студеният въздух по принцип е по-сух, а отоплителните уреди допълнително го пресушават. Да си спомним популярния опит с разресване на косата с гребен – когато тя е суха и пуснем в близост малки късчета хартия, те полепват върху главата, но щом косата се намокри – фокусът вече не се получава, косата не се наелектризира. В живота нещата са подобни. Много повърхности, дрехи, настилки лесно се наелектризират в условия на ниска относителна влажност, защото много сухият въздух не позволява тези заряди и да се разреждат по естествен начин. Превръщаме се в нещо като кондензаторчета – зареждаме се и се разреждаме чрез всяка повърхност, до която се докоснем. Тогава се получава привличащият внимание ефект да те удря ток от всичко.

6.Явление: Как се получава материалната искра между хора?

Обяснение: В затворено помещение с мокет, изкуствени пердета и т.н. през зимата при много ниска относителна влажност могат да излязат искри между един човек и друг човек. Това е в зависимост от заряда - получава се, когато в зависимост от дрехите и повърхностите край себе си единият човек е натрупал положителен заряд, а другият – отрицателен. Тогава при ръкуване или друг допир е напълно нормално да излязат искри. Не може да се каже при какъв точно процент относителна влажност на въздуха ще се стигне до наелектризиране, защото различните дрехи, повърхности и видът на отоплението влияят по свой начин. Но да приемем за средна стойност 50%. Точният процент няма значение, ако се стига до искри. Но можем на мига да ги омаломощим, като увеличим въздушната влажност, за да се разреждат зарядите по естествен път.

Достъпният за всеки дом и офис бърз метод е просто да се сложат купи с вода за изпаряване или влажни кърпи. По-люксов вариант са специалните овлажнителни, които разпрашават водата до мъгла. От позиция на здравето човек се чувства в температурен комфорт при 20-25 градуса и влажност на въздуха е 30-60%, обясняват специалистите по белодробни болести.

7.Явление: Ролята на статичното електричество в ежедневието.

Водата е удивителен източник на здраве, но не само когато се пие. Тя притежава качеството бързо да възстановява електрическия потенциал на тялото. Всички можем да се уверим, че съществува такъв потенциал, когато извикаме от неочакван токов удар, докосвайки

се до водопроводния кран, до металната закачалка или до ръката на друг човек. В този момент се случва разреждане на статичното електричество, което се е натрупало в кожата ни в резултат на триенето с дрехите и по много други причини.

Обяснение: Статичното електричество променя баланса в обменните процеси в организма. Казано по-просто, нашата вътрешна “електростанция” се оказва нерегулирана (разконцентрирана). А именно тя контролира почти всички обменни процеси в организма. Ако тази “електростанция” излезе от строя, състоянието ни без всякакви видими причини рязко се влошава. Затова пък вземането на душ, на вана или обикновено обливане с вода, премахва статичното електричество и балансът веднага се възстановява – човек започва да усеща прилив на енергия.

Такъв е ефектът, ако си вземем душ или баня след неприятна среща, след някакъв спор, след получени обиди. Водата отмива всички негативни емоции, и тогава всички събития изглеждат по друг начин.

8.Явление: Статичното електричество в технологиите

Статичното електричество е широко разпространено във всекидневието и ако наелектризирането на пластмасовия гребен е просто неприятно, то микропроцесорите и транзисторите, уви, няма да живеят дълго. Статичното електричество всяка секунда убива незнаен брой компютърни компоненти по цял свят. Колко от нас могат да кажат защо се случва това. Частиците прах, зарядени със статично електричество, изглежда, би трябвало да се отблъскват, без да образуват големи сгъпвания. Поединично те не могат да бъдат опасни поради ниския потенциал и минималната вероятност от разряд.

Обяснение: Но в живота е различно – прашиците се слепват в стабилни дълголетни структури. И когато плътността на последните с натрупването на прах прехвърлят определено ниво, прахът от диелектрика се превръща макар и в лош, но проводник. След това натрупаното електричество внезапно се разрежда с очевидно тъжни последствия (фиг.3).

Фиг.3

Бартош Гжибовски, физик от Северозападния университет в Евансътън (САЩ), изглежда, е направил откритие, способно да сведе до минимум проблема, свързан със статичното електричество. Всичко започнало с това, че Гжибовски и колегите му просто се опитвали да разберат защо статичното електричество се държи по този начин. Когато зарядените частици в техния експеримент попадали на пластмасова повърхност, радикалите – частици, съдържащи един или няколко свободни електрона – стабилизирали натрупаната прах със статичното електричество, а тяхното въздействие в крайна сметка се оказвало по-силно, отколкото отблъскването, породено от самия електрически заряд. Щом учените осъзнали, че именно радикалите са причина за образуването на опасните сгъпвания заряден прах, се проявили и пътят за борба с това зло, тъй като с радикалите, играещи важна роля в процесите на стареене, се води доста стара и активна борба. Например с помощта на антиоксидантите от типа на витамин Е, който реагира със свободните електрони на радикалите и неутрализира последните. Еврика? За да проверят способни ли са толкова прости и евтини вещества да помогнат в защитата на микроелектрониката, учените отначало добре раздрусали купчина полистиролни мъниста, които отлично натрупват статично електричество при удар, а след това ги изстреляли в транзистори, покрити с тънък слой... витамини.

За щастие панацеята сработила – статичното електричество не увредило ни най-малко електрониката, макар че измерванията показали, че мънистата от полистирол имали немалък

заряд. „Невероятно е, че отговорът се окаже толкова прост!”, възкликва Гжибовски. И можем да го разберем – борбата със статичното електричество е доста скъпо занимание.

Изследването дава надежди за просто и елегантно решение в областта на „антистатиката”, която може веднъж и завинаги да приключи с дилемата „статичното електричество срещу електрониката”. „Това наистина е много голям проблем в електронния отрасъл”. За неговото решение днес или се интегрират заредени частици, или елементите се изолират със специални евтини покрития. Опитите да се отстрани проблемът с увеличаване на проводимостта на полимерите води до повишена вероятност от къси съединения.

Силата на статичното електричество, което може да направи невероятни неща.

Статичното електричество е резултат от дисбаланс между положителните и отрицателните заряди в даден обект. Тези заряди могат да се натрупат по повърхността на обекта, докато не се намери начин да бъдат освободени или разредени. Един от начините това да се направи е чрез съединяване на електрическата верига.

Триещите се един в друг материали си прехвърлят отрицателните заряди или електрони. Например, ако триете обувката си в килима, тялото ви ще събере допълнителни електрони. Те ще се придържат към тялото ви, докато не успеят да се освободят. Така ако погалите кучето си, тези електрони се освобождават и вие имате усещането, че ви лови ток. Но не се притеснявайте, това е просто статично електричество и не е толкова страшно.

А какво можем да кажем за щръкналата коса? Когато сваляте шапката си, електроните се прехвърлят от шапката на косата създавайки тази интересна прическа. Нали не сте забравили, че обекти с един и същи заряд се отблъскват. Тъй като шапката ви и косата ви имат един и същи заряд, те правят точно това. Космите на косата просто се опитват да се отдалечат възможно най-много един от друг и затова щръкват нагоре!

А какво ще кажете за балона, който се придържа към стената. Той има излишък от електрони (отрицателни заряди) на повърхността си. Стената пък е положително заредена в сравнение с балона. Така когато двата обекта влизат в контакт, балонът се „залепва” за стената заради правилото, че противоположностите се привличат (положително с отрицателно).

Кабелите в битовото електричество излъчват ток, който създава слаби електрически връзки между клетките в човешкото тяло. Според проучване в САЩ, това слабо, неестествено електричество пречи сериозно на съня. А редица лабораторни изследвания доказват, че то може да доведе и до ускоряване растежа на туморни образувания, промени в имунната система, промени в дейността на мозъка, нарушаване на сърдечната честота, намаляване нивата на хормона мелатонин, промени в биоритмите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Преди години, когато хората са спали върху кожи или директно върху земята са се радвали на качествен и спокоен. Въпросът е как обаче в съвременния свят да се възстанови това заземяване?

В търсене на отговора се провеждат редица проучвания, опити, изготвят се доклади... И всички резултати показват, че спането върху матраци с карбонови подложки заземява тялото и по този начин се разсейват всякакви външни електрически полета и тялото е защитено и от статичното електричество.

Във всичките проучвания участниците, чието тяло е било заземено, показват значително подобрение на съня, намаляване на стреса, болките в мускулите и ставите. При някои от тях се наблюдава и облекчение при заболявания като астма, ревматоиден артрит, сънна апнея, хипертония и респираторни заболявания. Някои учени обявяват, че заземяването на тялото е от жизненоважно значение за физическото здраве на хората, дори го определят като едно от най-важните открития на 21 век.

Именно заради тези констатации, някои производители на матраци, загрижени за здравето на своите потребители, въвеждат карбоновите нишки в своите продукти. Ползите от това са: подобряване на съня, отпускане на мускулите, намаляване на болките в гърба и врата, подобряване на общото здравословно състояние.

REFERENCES

Jones, D.A. Electrical engineering: the backbone of society. // Proceedings of the IEE: Science, Measurement and Technology 138 (1). c. 1–10.

Moller, Peter. Review: Electric Fish. // BioScience 41 (11). American Institute of Biological Sciences, December 1991. DOI:10.2307/1311732. c. 794 – 796 [794].

National Research Council. Physics Through the 1990s. National Academies Press, 1998. ISBN 0309035767. c. 215–216.

Sears, Francis; et al. (1982), „University Physics, Sixth Edition “, Addison Wesley, p. 457, ISBN 0-2010-7199-1

Trefil, James. The Nature of Science: An A-Z Guide to the Laws and Principles Governing Our Universe. Houghton Mifflin Books, 2003. ISBN 0-6183-1938-7. c. 74.

HEAT TRANSFER BY RADIATION

Galina Dimitrova – Student

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359898513027
E-mail: buket_galina14@abv.bg

Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 684 0055
E-mail: tbuhcheva@uni-ruse.bg

Abstract: *We are looking for an answer to the following questions that will reveal the secrets of thermal phenomena that we observe not only in everyday situations, but also use to facilitate and make more convenient and more comfortable lives.*

- *What are the chimneys? Why taller chimney stove "tow" better?*
- *Why do some electric stoves have fans?*
- *If radiators of the vapour heating are on the ceiling, the room will have more free space. Why don't architects use this opportunity?*

How the Sun transmits the amount of heat the Earth? How to make a solar heater for water?

- *Why parnikt is a "trap" for energy?*

Keywords: *the amount of heat, energy, thermal phenomena.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Ако застанем на 1- 2 метра от електрическа печка с открити реотани, веднага щом те се зачервят, усещаме затопляне на кожата. Тъй като въздухът остава относително хладен, причината за пренасяне на количество топлина очевидно не е топлопроводността му. Конвекцията също трябва да се изключи като възможна причина, защото с лека хартиена ивица установяваме, че тя протича само близо до печката и над нея. При топлопроводността и конвекцията винаги градивните частици на някакво тяло взаимодействат с източника на топлина. Съществува трети начин за разпространение на топлинната енергия и той се нарича лъчеизпускане. Отдаването на количество топлина от нагрятото тяло без участие на други тела, се нарича лъчеизпускане. От източника на топлина навън се разпространяват лъчи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

От какво зависи лъчеизпускането? Опитите показват, че всяко тяло, дори парче лед, отделя топлина чрез лъчеизпускане. Понякога за краткост казваме, че тялото излъчва количество топлина. Понеже тялото излъчва чрез повърхността си, това количество топлина е толкова по-голямо, колкото е по-голяма тази повърхност. Излъчената топлина зависи силно от температурата—колкото по-горещо е тялото, толкова повече излъчва. На практика лъчеизпускането е съществено, когато температурата на излъчване е над 200° - 300° С.

Слънцето, най-важният източник на топлина и светлина, е на 150 милиона километра от Земята, а всяко тяло на Земята се нагрива от слънчевите лъчи. Пясъкът на плажа, морската

вода и всички огрени от слънцето предмети, се нагряват.

Слънчевата енергия попада върху повърхността на Земята (фиг. 1)

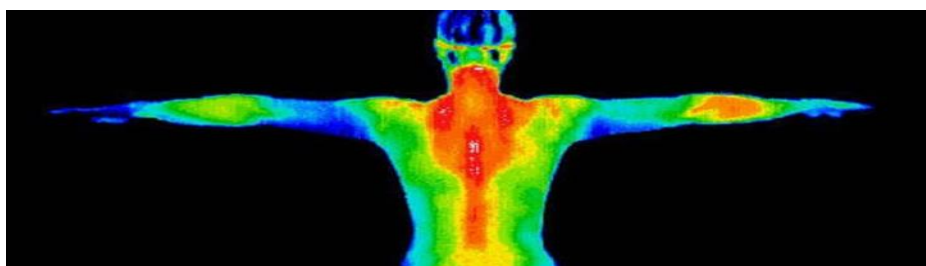

Фиг.1

В зависимост от температурата на тялото, изпусканите лъчи могат да бъдат видими /възприемани от очите на човека/ и невидими /възприемани от кожата на човека/. Кожата ни обаче улавя тези невидими лъчи и усещаме топлината, излъчена от печката. Главна роля за нагряването на телата играят невидимите /инфракчервени/ лъчи.

Как топлинните физични явления излъчване и поглъщане играят роля в живота на човека? Хората предпочитат бели дрехи през лятото, защото топлината се отразява от тях, а в горещите страни (около екватора) много от автомобилите са бели.

Човешкото тяло излъчва инфрачервени лъчи(фиг.2), ето защо уредите за нощно виждане намират приложение в полицията и армията.

Фиг.2

Телата с по-висока температура изпускат и видими лъчи, които се наричат светлина. Лъчеизпускането отнема част от топлинната енергия на тялото и ако няма приток на нова енергия, то изстива – щом прекъснем тока, реотаните или жичката на лампата потъмняват. Телата с тъмна и грапава повърхност изпускат повече лъчи, отколкото телата със светла и гладка повърхност. Нагнетите до червено въглени в жаравата постепенно изстиват и потъмняват. Тяхната температура намалява, отслабва интензивността на топлинното движение на градивните частици, намалява вътрешната енергия на въглените. Затова е “виновен” топлообменът между жаравата и земята, между жаравата и въздуха.

Наличието на въздух и на водни пари има изключително значение за поддържане на подходящи за живот температурни условия денем и нощем. На Луната няма атмосфера. През лунния ден слънчевите лъчи нагряват силно лунната повърхност, а през лунната нощ, тя бързо изстива. Затова разликата между дневната и нощната температура на Луната е много голяма.

След като нагрялото тяло изпусне лъчите, те се разпространяват в пространството между телата, участващи в топлообмена, и се поглъщат от студените тела. В този случай говорим за лъчепоглъщане - телата не само излъчват, те и поглъщат част от енергията на попадналите върху тях лъчи.

Явлението, при което телата зареждат енергия от попадналите върху тях лъчи, се нарича лъчепоглъщане.

Слънцето нагрява земята поради лъчепоглъщането от нейната повърхност и от телата, разположени по нея, т.е. поглъщат лъчи от атмосферата. Телата в стаята не изстиват бързо, защото те излъчват, но в същото време и поглъщат от излъчената от околните тела енергия. За да се затопли един басейн, се използват черни панели. Водата от басейна циркулира под тях и

се затопля, защото панелите абсорбират добре слънчевата топлина. Тъмните предмети поглъщат повече топлинни лъчи, отколкото светлите.

Нека да поставим резервоарчетата на два термометъра в еднакви метални цилиндри, единият от които е боядисан в матово черна боя. След като ги облъчим с лампа или ги поставим на Слънце, забелязваме, че температурата в боядисания термометър е по-висока. Опитът показва, че лъчепоглъщането зависи от цвета на тялото като тела с тъмен цвят, особено черния, поглъщат повече лъчиста енергия, отколкото тела със светъл цвят.

През деня слънчевата светлина преминава през стъкления покрив и нагрява почвата. През нощта почвата излъчва невидими лъчи, които се задържат от стъклото и сгриват въздуха в парника. Без допълнителен разход на енергия - оползотворяване на слънчевата енергия в парника. Свойството на стъклото да пропуска видимите и да задържа невидимите лъчи се използва за направа на парници. Стъклото пропуска най-вече видимите и задържа невидимите лъчи, т.е. тази с най-силно топлинно въздействие.

Такова свойство има и водата. Ето защо в облачно време излъчената нощем от земята топлина се задържа в приземния въздушен слой и не се образуват слани. В безоблачни нощи тази топлина се разпространява към по – горните слоеве на атмосферата.

Земната атмосфера действа подобно на стъклата на парник. Тя поглъща слънчева енергия и се затопля. Същевременно атмосферата играе ролята на бариера като пречи на топлинните лъчи, които Земята излъчва да се разсеят обратно в космическото пространство. Когато се повиши съдържанието на някои газове в атмосферата, се увеличава естествения “парников ефект”. Тези газове /напр. въглеродният диоксид/ действат като “атмосферен капан” за топлината. Температурата на Земята започва да се повишава. Този процес се нарича глобално затопляне. Когато няма облаци, тази топлина напуска атмосферата и почвата бързо изстива. Затова в късна есен и ранна пролет в ясни безоблачни нощи температурата на почвата и на приземния слой въздух може да спадне под 0°C и да се образуват слани.

Лъчепоглъщането винаги е съпроводено с лъчеизпускане. Ако тялото изпуска повече лъчи, отколкото поглъща, то се охлажда. Ако тялото поглъща повече лъчи, отколкото изпуска, то се нагрява.

Около 19% от лъчистата енергия на Слънцето, падаща върху Земята, се поглъща от атмосферата, 34% се отразява обратно в космическото пространство, останалите 47% се поглъщат от земната повърхност.

Микровълните имат дължина от 1 мм до 0.3 м. Микровълните са между инфрачервените излъчване и радиолъчите. Микровълновите печки се използват за много бързо затопляне и готвене на храна. Вълните придават на молекулите в храната много енергия, нагорещявайки я така, че дори картоф може да се изпече за 4 минути.

Невидимите топлинни лъчи се използват в медицината (фиг.4) за нагрявки на някои болни органи.

Фиг.4

Процедурите с инфрачервена светлина са известни най-вече покрай използването на инфрачервените сауни и облъчването с инфрачервени източници на светлина. Най-характерното за процедурите с инфрачервена светлина е по-голямата дълбочина на проникване в тъканите и приятното затопляне при приложението им.

При използването на инфрачервена сауна тялото се загрева индиректно от инфрачервените излъчватели, като въздухът в сауната остава в комфортни граници и така не се натоварва сърдечно-съдовата и дихателната система. Това е свързано с редица предимства

пред конвенционалната сауна. Предизвиква загряването на тъканите в по-голяма дълбочина. Това загряване води до подобряване на кръвната циркулация, повишаване на клетъчния метаболизъм и така стимулиране на процесите на регенерация и възстановяване на тъканите.

Наред с изключително полезните и благоприятни аспекти за нашия организъм трябва да се отчетат и неприятните последици от прекомерната излагане на слънце и топлина. Летният сезон крие сериозни опасности за здравето свързани с горещото време и слънчевите лъчи. Много хора смятат, че топлинен и слънчев удар са две наименования на едно и също състояние, но това не е така. Важно е да знаем разликата, за да можем да реагираме адекватно.

Слънчев удар – инфрачервените лъчи могат да доведат до мозъчен отток. Слънчевият удар настъпва след прекален престой на слънце, когато мозъкът буквално прегрява под въздействието на инфрачервените лъчи. В следствие на това се получава прилив на кръв към мозъка и мозъчните обвивки, често предизвикващ и кръвоизливи и дори мозъчен отток. Най-застрашени са хората страдащи от атеросклероза, високо кръвно налягане, наднормено тегло и затлъстяване.

Спешните мерки при слънчев удар включват пренасянето на място далеч от слънчева светлина, по възможност по-хладно и проветриво, където се събличат дрехите.

Пострадалият пие подсладена вода и бива напръскан с вода, прави се студен компрес. При нужда тялото се увива в мокър чаршаф, а ако потенето в твърде обилно се пие подсолена вода.

Топлинен удар – дехидратацията крие опасност за живота.

Топлинният удар, за разлика от слънчевия, води до дехидратация на организма. Получава се при тежка физическа работа, висока влажност на въздуха, задушно време, затворени помещения с много хора, липса на достатъчно свеж въздух, в прекалено горещи и задушни дни.

Първата стъпка при наличието на топлинен удар е охлаждане на тялото. Пострадалият трябва да се премести на хладно и проветриво място, да се свалят дрехите, да се поставят компреси под мишниците и в областта на слабините. По възможност да се вземе студен душ. Дори и елементарни действия като правене на вятър с вестник или книга могат да подобрят състоянието на пострадалия.

Знаете ли, че отделеното при човешката дейност количество топлина и парниковият ефект водят до топлинно замърсяване на атмосферата. Как бихме могли да допринесем за намаляване на парниковият ефект и “киселинните дъждове”? Ето няколко предложения:

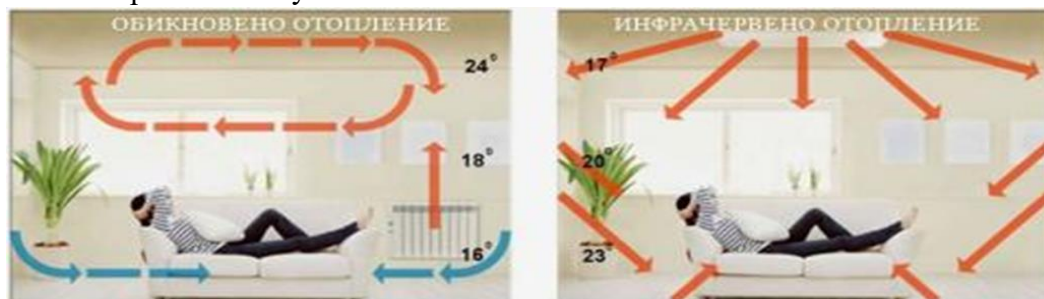
- Да се използва по-малко електроенергия – ще се отделят по-малко изгорели газове.
- Да се подобри изолацията на сградите.
- Да се разработят автомобилни двигатели, при които горивото да изгаря по-ефективно.
- Да се поставят на автомобилите катализатори – подобни са на филтри, които се поставят на ауспусите. Те задържат въглеродните, азотните и серните оксиди.
- Да се поставят пречиствателни съоръжения на индустриалните предприятия, които са

основните замърсители на природата.

- Да се използва безоловен бензин за автомобилите.
- Да се използват по-малко коли, а повече велосипеди.
- Преминаване към водородна енергетика.
- Използване на ненужната “енергия” от ТЕЦ за битови нужди и селското стопанство.
- По-пълно изгаряне на горивата в ТЕЦ.
- Поставяне на филтри на комините на промишлените предприятия и ТЕЦ.
- Да се засаждат повече дървета.
- Използване на екологично чисти енергийни източници – слънце, вятър, топли минерални извори, биомаса и др. Слънцето - смята се за екологично чист източник, защото не увеличава топлинното замърсяване, а използва падащата върху Земята слънчева енергия.

От какво зависи дали ни е топло или студено? По какъв начин радиаторите на парното отопление затоплят стаята – чрез топлопроводност, чрез конвекция или чрез лъчеизпускане? Названието “радиатор” подвежда, че може би решаваща е ролята на лъчеизпускането. Радиаторът затопля непосредствено прилежащия до него слой въздух чрез топлопроводност, но затопленият въздух се издига и разпространява из стаята благодарение на конвекцията, а на негово място до радиатора постъпва студен въздух, който също се загрява и т.н. така че основното явление, което допринася за ефективното затопляне на въздуха в стаята е конвекцията (и в такъв случай не е ли по- правилно да наричаме радиаторите “конвектори”?). Скоростта на отдаване на количество топлина от радиатора към прилежащия въздух зависи от разликата в температурите им. За да се поддържа температурата на радиатора възможно по-висока, чрез боядисването му с боя с висока отражателна способност (напр. сребриста), се намалява неговата излъчвателна способност.

Усещането ни за топлинен комфорт обаче се определя не толкова от температурата на въздуха в стаята, колкото от температурата на стените (които се затоплят от циркулиращия въздух чрез топлопроводност: колкото по-студени са стените, толкова повече топлина губи човешкото тяло чрез лъчеизпускане).

По такъв начин в известен смисъл и трите начина за топлообмен (топлопроводност, конвекция и лъчеизпускане) имат своето място при определяне на усещането ни за топлинен комфорт в стаята.

Най – важният източник на топлинно излъчване за нас е Слънцето. Ако застанем отвън под Слънцето ще усетим радиацията, идваща от него. Повечето от енергията във Вселената се пренася по този начин – чрез радиация.

Видимият спектър на светлината е само малка част от цялото, от целия спектър, който продължава в двете посоки от краищата на дъгата. Ако имаме очи, позволяващи ни да виждаме отвъд червеното, то щяхме да се сблъскаме с „инфрачервеното”, усещащо се като топлина върху кожата. Ако виждахме отвъд виолетовото, то щяхме да видим „ултравиолетовото”, което ни дава тен и слънчеви изгаряния, а след това много по-опасните рентгенови лъчи, и най-накрая – смъртоносните гама лъчи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Поради силно изразеният топлинен ефект на инфрачервените лъчи, те успешно се използват за отопление. Набиращото все по-голяма популярност инфрачервено отопление е определяно като отоплението на новото хилядолетие. Инфрачервените лъчи преминават безпроблемно през въздуха с почти никакви загуби, достигат твърдите обекти, предмети и повърхности и ги затоплят лъчисто, те, от своя страна, акумулират топлината за дълъг период от време и я отдават на въздуха в помещението. Изключително икономично, сравнено с масовите конвенционални уреди за отопление. Висока енергийна ефективност, благодарение на преобразуваната до 98% електрическа енергия в инфрачервено излъчване. Здравословен начин на отопление взел пример от Природата – Слънцето.

REFERENCES

Lewis, GN. The conservation of photons. // Nature 118. 1926. с. 874–875.

Siwuhin, D. V. Termodinamika i molekulqrna fizika – Moskva: “Nauka”, 1990. (*Оригинално заглавие - Сивухин Д. В. Термодинамика и молекулярная физика. – Москва: „Наука“, 1990.*)

[http://www.mh.government.bg/bg/informaciya-za-grazhdani/zdravosloven-nachin-na-zhivot/okolna-sreda/toplinen-i-slnchev-udar /](http://www.mh.government.bg/bg/informaciya-za-grazhdani/zdravosloven-nachin-na-zhivot/okolna-sreda/toplinen-i-slnchev-udar/)

THE PHENOMENON "CONVECTION"

Kalinka Spasova– Student

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone.: +359895265150
E-mail: kalinka_78@abv.bg

Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 684 0055
E-mail: tbuhcheva@uni-ruse.bg

Abstract:

Why does the stove quickly warm the air as it is a bad heat conductor?

Why are rooms with unsealed doors and windows colder?

Why does marmalade burn if not cooked?

The answer to these questions is found in the physical phenomenon CONVECTION.

Convection is called the transfer of the amount of heat caused by the movement of liquid or gas.

The appearance of the term "convection" was proposed by the English scientist William Prut in 1834 for the first time. It is used to describe the movement of heat mass in hot, moving liquids. The first theoretical studies of the convection phenomenon began only in 1916.

Keywords: Convocation, amount of heat, natural convection, forced convection

ВЪВЕДЕНИЕ

Защо печката бързо затопля въздуха, щом той е лош проводник на топлината?

Защо стаите с неуплътнени врати и прозорци са по-студени?

Защо при варене мармаладът загаря, ако не се разбърква?

Отговорът на тези въпроси откриваме във физичното явление КОНВЕКЦИЯ. Конвекция се нарича пренасянето на количество топлина, предизвикано от движението на течност или газ. Появата на термина "конвекция" е предложен от английския учен Уилям Прут през 1834 за първи път. Той се използва за описание на движението на топлинна маса в горещите, движещи се течности. Първите теоретични изследвания на явлението конвекция започват едва през 1916.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Защо топлината се “издига”? Когато течностите и газовете се затоплят, техните молекули имат повече кинетична енергия и могат да се движат на по-големи разстояния. Конвекцията е начин за топлообмен. Нагрятата вода се разширява, плътността ѝ намалява и тя се издига нагоре. При допир с по-студената вода, тя ѝ отдава количество топлина, охлажда се постепенно и вече изстинала, се спуска надолу покрай стените. По този начин движението спомага за разпределение на полученото количество топлина в целия обем на течността.

Чаша чай или кафе, оставена върху маса в стая без течение, се охлажда вследствие на **естествената конвекция** на въздуха около нея. За да улесним естествената конвекция, нагриваме дъната, а не капачите на тенджерите. Ако нагревателят е в горната част на съда, нагриването на течността ще става само за сметка на топлопроводността ѝ, а тя е малка. Поради същата причина замразителят на хладилниците пък се поставя в горната им част- охлажданият от него въздух като по-плътен слиза към долната част и охлажда и нея.

Бързото затопляне на помещенията се осигуряват от естествената конвекция на въздуха. Ако обаче вратите и прозорците не са добре уплътнени, топлият въздух излиза през процепите,

отнасяйки голямо количество енергия. На негово място влиза студен въздух – в стаята “духа”, дори когато няма вятър. Затова доброто уплътняване на прозорци и врати пести много топлинната енергия и средства, които изразходваме за нея!

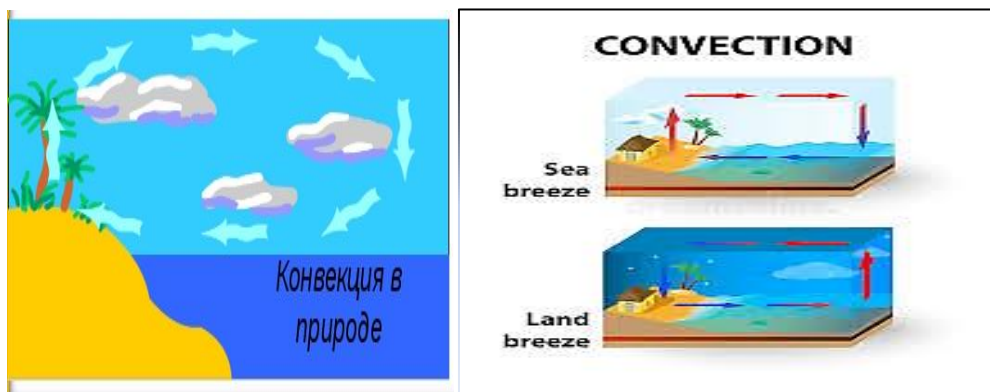
При **принудената конвекция** част от веществото се премества с помощта на външно въздействие - помпа, бъркалка /при течностите/, вентилатор или друго устройство / при газовете/. При принудената конвекция е важна и скоростта, с която се размесва веществото. Отоплението на големи помещения и сгради е невъзможно без климатична инсталация, в която се прилага принудена конвекция.

Конвекция в природата. Конвекция се извършва в долните слоеве на атмосферата, в океаните, земните недра, в звездите. Конвенционните течения в атмосферата не само играят голяма роля при топлообмена, но обуславят и възникването на ветровете (фиг.1). Те предизвикват постоянно размесване на въздушните слоеве, поради което близо до земната повърхност въздухът има практически еднакъв състав. Конвенционните течения в атмосферата поддържат процеса на горене, като осигуряват приток на кислород към пламъка и отнасят продуктите от горенето.

Фиг.1

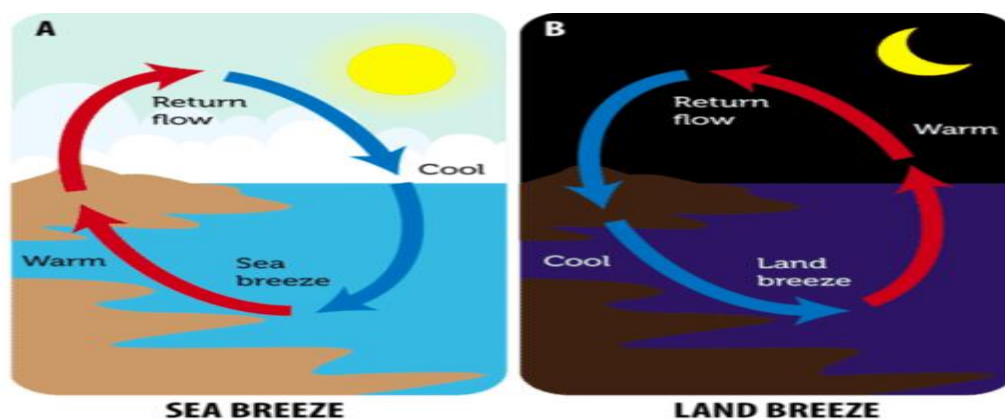
Една от причините за движението на въздушните и водни маси в природата е **конвекцията**. В моретата и океаните се наблюдават топли и студени, хоризонтални и вертикални течения. Някои от тях възникват поради конвекция на водните маси. Студената вода се стреми да се спусне надолу, а топлата – да се издигне на повърхността (фиг.2). Топлите течения обикновено са повърхностни. Теченията имат голямо значение за пренасяне на вода с по-голямо съдържание на кислород и хранителни вещества от повърхността към придънните слоеве. Така става възможно съществуването на животни и растения в цялото водно пространство.

Фиг. 2

Как да си обясним появяването на дневния и нощен крайморски бриз? Сушата се загрева по-бързо от моретата и океаните. През деня топлият въздух над сушата се издига нагоре, а по-студеният, идващ от морето, заема неговото място (фиг.3) /духа вятър от морето към сушата –дневен бриз/. Подобни въздушни потоци се зараждат и на границата между равнина и планина, поле и гора; между топлите и студените пояси на земното кълбо. При срещата на по-топъл и влажен въздух с по-студен, се създават условия за втечняване на

водните пари и появата на валежи. Една от причините за движението на въздушните и водни маси в природата е конвекцията.

Фиг.3

В условията на безтегловност естествена конвекция не се извършва и затова там не е възможно горене, продуктите от горенето не се отдалечават от пламъка и той гасне поради липса на кислород. Ако в една космическа станция не се създава принудена конвекция, космонавтите щяха да се сблъскат с неприятни явления. Например, температурата на въздуха в различните части на станцията ще се различава: край нагревателите тя ще е много висока, а далеч от тях – много ниска.

Да помислим и отговорим:

- За какво служат комините? Защо при по-висок комин печката “тегли” по-добре?
- Може ли свещ да гори в условията на безтегловност?
- Защо казваме, че морските и океанските течения са водното отопление на земното кълбо?
- Защо е възможно движението на планерите?
- Благодарение на какво птиците могат да се задържат на височина без да размахват криле?
- Как се отоплява домът ви? Предложете начин за запазване на топлината във вашето жилище.
- Отоплявате ли се чрез конвекция?
- Когато изригва вулкан, потоци от пепел и прах се издигат високо в небето. Обяснете защо.
- В горещите летни дни въздухът като че ли трепти. Явлението се нарича мараня. Как ще го обясните?
- Кога ветроходите по-лесно влизат в пристанищата – през деня или през нощта?
- Защо някои електрически печки имат вентилатори?
- Ако радиаторите на парното отопление са на тавана, в стаята ще има повече свободно място. Защо архитектите не използват тази възможност?
- Къде бихте поставили торбичка с лед, с която искате да изстудите няколко бутилки със сок – под или над бутилките. Защо?

Как работи топлоизолацията?

Представете си, че сте си налили чаша горещо кафе, но ви възниква ангажимент и не можете веднага да го изпиете. Според основополагащ физичен закон, наречен Втори закон на термодинамиката, кафето никога няма да остане топло. Не след дълго то ще се превърне в студена чаша кафе. Какво може да се направи, за да бъде забавен този процес? По някакъв начин трябва да забавите отделянето на топлина чрез кондукция, конвекция и радиация.

Първото нещо, което бихте могли да направите е да покриете чашата. Спирайки топлия въздух, който е лек и се издига нагоре, ще намалите загубата на топлина в следствие на конвекция. Част от топлината ще бъде отделена на дъното на чашата към студената повърхност на масата. Ако можете да отделите дъното, така че то да бъде във въздуха, ще редуцирате отделянето на топлина чрез кондукция. Какво може да се направи относно отделянето на топлина от страничната повърхност на чашата? Ако увиете чашата в алуминиево фолио, топлината, която тя излъчва, ще се отразява обратно в чашата, като запазва кафето Ви топло за по-дълго. Ако приложите тези три компонента върху чашата, капак, въздух между дъното и долната повърхност и метална обвивка, ще получите ефекта на термос.

Като най-евтин и ефективен топлоизолатор днес се ползува масово пенополистирола, пенополиуретана, при който въздухът е неподвижен, „капсирован“ в микро балончета. При извършване на т.н. саниране, сградата се обвива с листове пенополистирол. Ако стените не са гладки между тях и изолацията има хлабина, проникналият въздух извършва конвекция, което обезмисля в голяма степен топлоизолирането. В многоетажните сгради, реално ние топлим съседите над нас, защото железобетонната плоча е добър топло и звуко проводник. Следователно и там е нужен слой от пенополистирол, който никъде не се прилага, даже и на таванските помещения. Главната загуба на топлина се дължи на конвекцията по стълбищата и водопроводните и канализационни щрангове, а мерки там не се вземат!

Отоплението с ел. печки и високотемпературни нагреватели изсушава и замърсява въздуха с продукти от праховото горене, създава силни турбулентни потоци. С прогонване пушачите на улиците, се появили газови и електрически инфрачервени отоплители, загряти над 600 градуса . Те се монтират на височина над 3 метра, при допълнителна пожарозащитеност! При тях се разчита на лъчиста енергия, а не на конвекция. По-модерните, битови, подови отопления разпределят топлинния поток, правят го нискотемпературен и ламинарен.

При отопление с радиатори се разчита на конвекция, затова радиаторите трябва да са монтирани максимално близо до пода, в противен случай се получава студен слой въздух, който не участва в кръговрата!

Появата на термopомпите и кондиционерите доведе до масово приложение на принудителната, вентилаторна конвекция. Това решава някои проблеми, изравнява температурата, но създава нови по- опасни! Създава се турбулентен поток, „вятър”, течение, въздухът не се опреснява ! Средата става оптимална за развитие на болестотворни плесени и микроорганизми!

В модерните съвременни сгради се прилага централен кондиционер, който отнема топлината на отработения въздух чрез топлообменник, дозагрива и нагнетява свеж и филтриран. Обикновено тази инсталация се монтира на покрива.

Кой е най-добрият начин да изолирате дома си?

На всички е ясно, че под тавана на помещенията е най-топло, затова в руските старинни къщи, печката е масивна, изградена от камъни, тухли и глина, като акумулатор на топлина и върху нея е леглото на семейството. Гениалността на руската печка се допълва и от факта, че тя е нискотемпературен акумулатор на топлина, при което загубите от топлоотдаване са минимални. Топлоизолацията е особено важна, въздуха е най-добрият топлоизолатор, но при условие, че няма движение, пренос. Конвекцията действа сигурно и непрекъснато, при наличие даже на малка температурна разлика, точно тя прави енергийните системи неефективни, затова трябва да се спре.

За жалост все още няма технология, която да ни позволява да построим домовете си по модела на термоса. Необходим ни е свеж въздух, повърхностите трябва да имат възможност да дишат, така че пълната изолация в метална кутия е невъзможна. Какво обаче все още можем да направим, за да неутрализираме кондукцията, конвекцията и отделянето на топлина?

Много домове имат така наречените „кухи стени“ от два слоя тухли или блокове между вътрешните стаи и външния свят и малко разстояние, пълно с въздух, между двата реда тухли. Въздушното пространство намалява отделянето на топлина, тъй като отделянето ѝ чрез конвекция изисква пространство, в което конвекционните течения да могат да циркулират.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сам по себе си обаче въздухът няма как да бъде оптимален изолационен фактор. Смята се, че много по-ефективно е да запълните пространството между тухлите с изолираща пяна. Този вид топлоизолации са лесни за поставяне и имат относително ниски цени. Ефективността им обаче е неупорима, тъй като допълнителните слоеве изолация спомагат за задържането на топлината, като блокират въздуха.

REFERENCES

Frank P. Incropera и др. Fundamentals of Heat and Mass Transfer. 3rd. John Wiley & Sons, 1990.

Edelman, D. Конвекция (*Оригинално заглавие* - Эйдельмане. Д. Конвекция)

<http://www.nado5.ru/e-book/teploprovodnost-konvekciya>

Sivuhin, D.V. Термодинамика и молекулярна физика – Moskva: "Nauka" 1990. (*Оригинално заглавие* - Сивухин Д. В. Термодинамика и молекулярная физика. – Москва: „Наука“, 1990.)

FOR THE EXPANSION OF THE BODIES AND THEIR APPLICATION IN THE HOUSEHOLD, THE TECHNIQUE, THE NATUR

Kalinka Spasova – Student

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359895265150
E-mail: kalinka_78@abv.bg

Assoc. Prof. Temenuzhka Bogdanova, PhD

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 684 0055
E-mail: tbuhcheva@uni-ruse.bg

Abstract:

It is known that under the body is meant a solid body, liquid or gas. We know that when the temperature changes, the bodies change their size and hence the volume.

On heating, the building blocks of the substances begin to move faster. Each particle strives to provide more free space for movement by pushing its neighbors away. That's why the heated bodies increase their size. This process is called thermal expansion. temperature shrinkage occurs. Solids are expanding very little. Liquids expand more because their particles are weaker. Larger gases are expanded, the molecules of which move freely.

It is believed that the change in temperature is within such a range that the aggregate state of the substance under consideration does not change. In the presence of phase transition, the state of the substance sharply changes, with the properties of the resulting new phase (including the thermal properties) differing substantially from that of the old one.

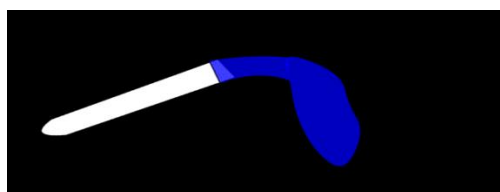
Keywords: Body, liquid, gas, temperature, temperature expansion, temperature shrinkage.

ВЪВЕДЕНИЕ

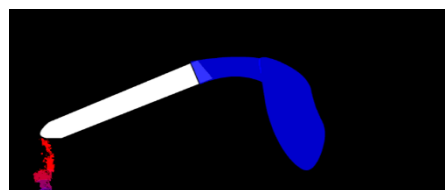
Известно е, че под тяло се разбира твърдо тяло, течност или газ. Знаем, че при изменение на температурата, телата си изменят размерите, а от там и обема. При нагряване градивните частици на веществата започват да се движат по-бързо. Всяка частица се стреми да си осигури повече свободно място за движение, като изтласква настрани съседите си. Затова нагнетите тела увеличават размерите си. Този процес наричаме **температурно разширение**. При охлаждане протича обратният процес на **температурно свиване**. Твърдите тела се разширяват много малко. Течностите се разширяват повече, защото частиците им са по-слабо свързани. Най-много се разширяват газовете, чиито молекули се движат свободно. Смята се, че изменението на температурата е в такъв интервал, че агрегатното състояние на разглежданото вещество не се променя. При наличие на фазов преход състоянието на веществото рязко се променя, като свойствата на получената нова фаза (в това число и топлинните свойства) се различават съществено от тази на старата.

ИЗЛОЖЕНИЕ

А как можем да се разшири газ? Нека затворим с гумено балонче отвора на епруветка (фиг. 2 а). Ако загреем епруветката, а с нея и затворения въздух, балончето се издува (фиг. 2 б)

Фиг. 2 а

Фиг.2 б

Този опит показва, че: *При нагряване газовете се разширяват, ако са затворени в съд, който може да изменя обема си.* Наблюдава се и обратното: ако охладим епруветката, балончето се свива, което показва, че газът намалява обема си.

Изводи:

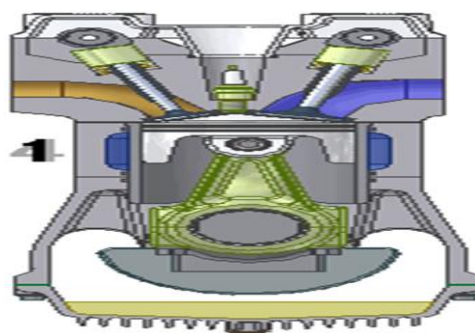
Свойствата на газовете да променят обема си при изменение на температурата им широко се използва в техниката.

Примери: в двигателите на автомобилите и на други транспортни средства.

В цилиндър с подвижно бутало се запалва и изгаря гориво, при което температурата рязко се повишава. Въздухът и получените при горенето газове увеличават обема си и придвижват буталото. Чрез система от механизми това движение се предава на колелата на автомобила.

Фиг. 3 а

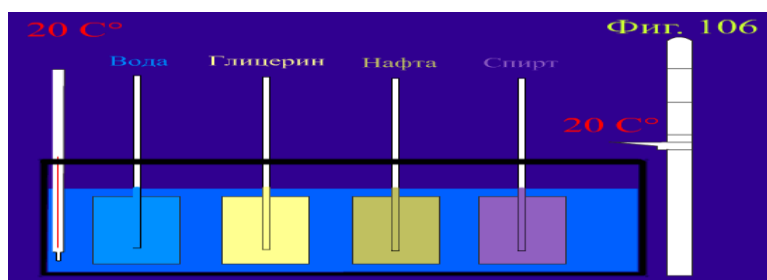

фиг.3 б

Как се проявява температурното разширение на течностите?

При обикновени условия течностите имат собствен обем, но нямат определена форма, а приемат формата на съда, в който се намират. Те са флуиди. Притежават много малка свиваемост, обикновено голяма флуидност (течливост) и молекулите им могат лесно да се преместват една спрямо друга. Течностите притежават някои свойства както на твърдите, така и на газообразните вещества. При определени условия настъпва втвърдяване или изпарение. Течностите се разширяват повече от твърдите тела.

Опит: На фиг. 3 са показани еднакви колби, пълни с различни течности. При температура 20 °С във всички тръбички течностите са на едно и също равнище. Когато загреем течностите, равнищата се покачват.

Фиг. 4

Извод:

Този опит показва, че при повишаване на температурата течностите увеличават обема си. Забелязваме още, че равнищата на течностите в тръбичките са различни. Следователно различните течности имат различно температурно разширение. Във всички случай то е много по-малко, отколкото на газовете.

Приложни аспекти: За температурното разширение на течностите се дължи на сметка при напълване на резервоари, цистерни, бидони и други съдове. Винаги малък обем от съда се оставя незапълнен, за да се даде възможност при нагряване течността да се разшири в него.

фиг. 5 а

фиг. 5 б

Ако съдът е пълен, силите, които стремящата се да се разшири течност ще действа на стените му, могат да причинят неговото счупване или спукване. Ако съдът е отворен, течността може да прелее, което е особено опасно при леснозапалими течности (бензин и др.). Затова при наливане на такива течности трябва да се внимава да не се препълват тези съдове.

Течностите са основни компоненти в хидравличните системи, основани на закона на Паскал. Така например помпи и водни колела са използвани за превръщането на силата на водата в механична работа от древни времена. Хидравлични устройства могат да се намерят в спирачките и трансмисията на кола, тежки строителни машини и в контролните системи на самолетите. Хидравлични преси се използват за поправка на машини, вдигане на тежести, пресоване и други.

Течности се използват и в измерителни уреди. Такъв пример е термометърът, който използва принципа на топлинното разширение на течности, комбинирано със способността им да текат, за да показва температурата. Манометърът се използва често за мерене на атмосферното налягане. Той използва тежестта на течността, за да показва налягането.

За разлика от другите течности, които при нагряване непрекъснато увеличават своя обем, от 0 С до 4 С водата вместо да се разширява, се свива т.е обемът ѝ вместо да расте, намалява, а плътността ѝ –съответно расте. Над 4 С тя се разширява подобно на останалите течности. На графиката (фиг. 7) е показано как се изменя обемът на вода с маса 1 кг в зависимост от нейната температура. Водата заема най- малък обем при 4 С температура. За това казваме, че при тази температура водата е най- тежка.

Фиг.7

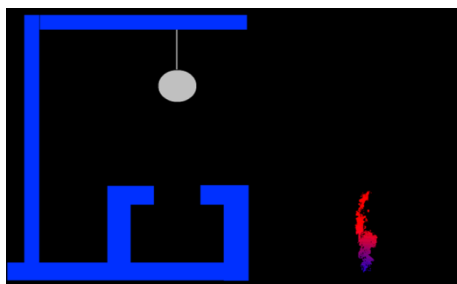
През зимата се охлажда първо най- горният слой на водните басейни. Той се свива, става по-тежък и се спуска към дъното. Неговото място се заема от по- топла вода, която също се охлажда. Процесът продължава, докато температурата достигне 4 С. При по-ниска температура повърхностният слой вместо да се свива, започва да се разширява. Става по- лека и остава на повърхността.

Разширяват ли се твърдите тела?

Ако две тела са поставени едно до друго, при температурното им разширение между тях възникват огромни сили на натиск. Тези сили могат да предизвикат изкривяване, напукване или разрушаване на телата.

Опит:

На фиг. 8 е показан опит, от който се вижда, че при нагряване се увеличават размерите и на твърдите тела: преди нагряването металното топче минава през отвора на пръстена, а след нагряването – не.

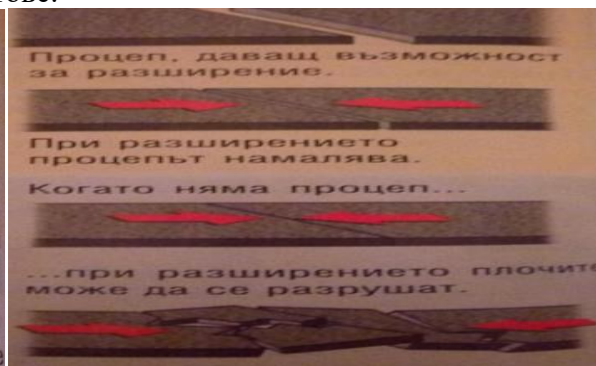

Фиг. 8

При нагряване се увеличават всички размери на телата – дължина, ширина, височина. Това увеличение не винаги може да се забележи, защото е малко, но то може да предизвика нежелани последствия. При нагряване се увеличават всички размери на телата – дължина, ширина, височина. *Това увеличение не винаги може да се забележи, защото е малко, но то може да предизвика нежелани последствия.* Затова пистите на летищата се покриват с отделни бетонни плочи, между които се оставят процепи. Те позволяват на плочите безпрепятствено да се разширяват. Такива процепи се оставят между релсите на жп линиите и между отделните части на железобетонните мостове.

Фиг. 9 а

фиг. 9 б

Изводи:

Разширяващото се тяло действа на телата, който му пречат да се разшири, с много големи сили и това може да доведе до разрушения.

Температурното разширение на твърдите тела зависи от веществата, от които са изградени. Телата от порцелан например имат много малко температурно разширение.

Знаете ли как се издига балон с топъл въздух?

Пламъкът загрева въздуха и поради разширението част от него напуска балона.

В балона остава въздух със същия обем, но с по-малка маса, което означава, че плътността му е по-малка отколкото на околния атмосферен въздух.

Разликата в плътностите е достатъчна, за да се издигне балонът, както дървено трупче изплува от съд с вода към повърхността.

Фиг.10а

фиг. 10б

фиг. 10 в

ТЪРСИМ ОТГОВОР НА СЛЕДНИТЕ ВЪПРОСИ:

Защо при нагриване равнището на течността в термометъра се повишава, щом при това се разширява и стъклото?

Защо дебелостенните стъклени чаши се пукат, когато налеем в тях гореща течност?

Защо е много по – трудно да затоплим физкултурния салон, отколкото стаята?

Пламъкът на свещите е много по – горещ от стените на печката – защо не се отопляваме със свещ?

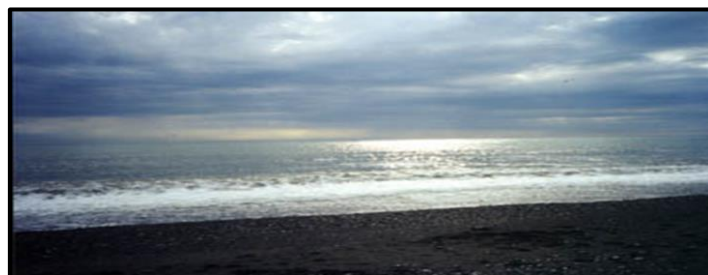

Фиг. 11

Нека да направим следния опит.

Да нагреем метален съд с вода и да измерим температурата. След това да поставим съда в друг, по – широк съд с чешмяна вода, чиято температура също сме измерили предварително. След известно време температурата в двата съда се изравнява. Това явление се нарича топлообмен.

От опита следва извода: Теплообмен настъпва при допир между телата с различни температури, при което по – топлото тяло се охлажда, а по – студеното се загрева до изравняване на температурите. **На топлообмена между затоплената през лятото морска вода и въздуха се дължи меката есен в крайморските селища.**

Фиг. 11

При топлообмен температурата на по – студеното тяло се повишава. Но ние знаем, че по – високата температура означава по – бързо движение на градивните частици и по – голяма топлинна енергия! Следователно, при топлообмен топлинната енергия на по- студено тяло се увеличава. Разбира се, увеличението е за сметка на по – горещото тяло, което се охлажда и неговата топлинна енергия намалява. За да опишем този начин за предаване на енергия на едно тяло на друго използваме величината количество топлина. При топлообмен по – горещото тяло придава на по – студеното тяло определено количество топлина. За да повишим повече температурата на едно тяло, трябва да му предадем по – голямо количество топлина. За да увеличим температурата с един градус на тяло с по – голяма маса, трябва да придадем по – голямо количество топлина. Затова отоплението на физкултурния салон е по – трудно, отколкото на стаята. Масата на въздуха в него е по – голяма и затова затоплянето му изисква много по – големи количества топлина.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Тъй като количеството топлина описва колко енергия преминава от едно тяло в друго, единицата за количество топлина е позната ни единица за енергия – джаул (J).

За практически нужди се използва и единица за количесво топлина, която се нарича калория са l – кал. 1 cal е количество топлина, което трябва да се придаде на 1g вода, за да се повиши температурата и с 1 градус. Опитно е установено, че $1 \text{ cal} = 4.19 \text{ J}$

Определени, и то не малки количества топлина са необходими както за осигуряване на подходящи условия за живот (особено през зимата), така и за редица производства. Исторически първият нагревател е огънят. Сега за безопасно и удобно използване на количеството топлина, отделящо се при горене на дърва, въглища, мазут и др. горива са създадени печки, пещи, горелки. Електронагревателните уреди – електрически печки, бойлер, фурни и т.н., също са източници на топлина.

REFERENCES

Frank P. Incropera и др. Fundamentals of Heat and Mass Transfer. 3rd. John Wiley & Sons, 1990.

Edelman, D. Конвекция (*Оригинално заглавие* - Эйдельмане, Д. Конвекция)

<http://www.nado5.ru/e-book/teploprovodnost-konvekciya>

Sivuhin, D.V. Термодинамика и молекулярна физика. – Москва: "Наука". 1990. (*Оригинално заглавие* Сивухин Д. В. Термодинамика и молекулярная физика. – Москва: „Наука“, 1990.)

UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**58-TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“
AND UNION OF SCIENTISTS - RUSE**

24-25 OCTOBER 2019

I N V I T A T I O N

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

PROCEEDINGS
Volume 57, Series 11.1

Silistra Branch
of the University of Ruse

Under the general editing of:
Assoc. Prof. Galina Lecheva, PhD

Editor of Volume 57:
Prof. Diana Antonova, PhD

Bulgarian Nationality
First Edition

Printing format: A5
Number of copies: on-line

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"